

Νίκος Κοτζιάς

Κρίση της θεωρίας - Θεωρία της κρίσης και Μαρξισμός

1. Έχει μέλλον ο Μαρξισμός; Έχει κρίση;

Στο κείμενο που ακολουθεί γίνεται μια προσπάθεια να διατυπώσουμε, με αφορμή το πρόβλημα της κρίσης ή μη του μαρξισμού, μια θεωρία για την κρίση της θεωρίας. Πιστεύουμε ότι πολλά ζητήματα που τίγονται με αφορμή τον τρόπο ανάπτυξης του μαρξισμού, θα μπορούσαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο να 'χουν ισχύ και για κάθε θεωρία της θεωρίας.

Η προσπάθεια διατύπωσης μιας θεωρίας για την κρίση της θεωρίας, εντάσσεται στην ιστορική γραμμή διαμόρφωσης μιας θεωρίας για τη θεωρία, των όρων και συνθηκών που καθορίζουν τους ρυθμούς, τη κατεύθυνση και το περιεχόμενο ανάπτυξης της θεωρίας. Είναι μια γραμμή που σημαντική της τομή βρίσκεται στον Καντ, όταν ο τελευταίος μετατοπίζει τη γνωσιοθεωρία από μια θεωρία μόνο της γνώσης των αντικειμένων, σε μια θεωρία γνώσης και των μεθόδων, του περιεχομένου και της διαδικασίας της γνώσης. Θεωρία που γνώρισε την ωρίμανσή της στην υλιστική θεωρία της διαλεκτικής αντανάκλασης, στη σύνδεση πράξης και θεωρίας.

Όπως η διαδικασία της γνώσης έτσι και η θεωρία, μπορεί να γνωρίσει κρίση, να βρεθεί σε αδιέξοδα. Η διατύπωση μιας θεωρίας γι' αυτά τα αδιέξοδα και την κρίση της θεωρίας (σαν κρίση στη διαδικασία διευρυμένης αναπαραγωγής της), χρειάζεται να 'ναι παραγωγική, να βοηθά δηλαδή στη διαμόρφωση των συνθηκών υπέρβασης της κρίσης και στη χάραξη νέων δρόμων.

Σ' αυτή τη κατεύθυνση ελπίζουμε να συμβάλει και το κείμενο που ακολουθεί. Η προσπάθειά μας δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν η οριστική λύση του προβλήματος, αλλά σαν μια πρώτη τοποθέτησή του μέσω και της υποβολής πρώτων ερωτημάτων και της χάραξης ορισμένων πρώτων «δρόμων» και κριτηρίων απάντησης.

Τοποθέτηση του Προβλήματος - Τα ερωτήματα

Ο περιορισμός της σκέψης των μαρξιστών στην εκτίμηση του τι έχει ήδη γίνει, αποτέλεσε τον δίδυμο αδελφό της προσπάθειας να μετατραπεί η διαλεκτική και η αναγνώριση της διαλεκτικής κίνησης της πραγματικότητας σε απολογητική προαποφασισμένων ενεργειών, σε άλλοθι μιας αγοραίας πρακτικής. Μιας

πρακτικής που εκδηλώθηκε στα οργανωμένα κόμματα που δρούσαν στ' όνομα του μαρξισμού με αντιφατικότητα και ασυνέπειες¹.

Η τέτοια πρακτική χαρακτηρίζεται από την επιδίωξη «αυτοτσιμενταρίσματος» με χρήση εργαλείων και εννοιών του μαρξισμού. Γνωστός είναι επιπλέον ο τρόπος που στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» ο μαρξισμός χρησιμοποιήθηκε σαν ένα κατασταλακτικό νομικό πλέγμα, δηλαδή -όπως με μι' άλλη αφορμή διατύπωσε ο Φουκώ-, σαν ένας μπάτσος μέσα στον εγκέφαλο των πολιτών.

Το ερώτημα της στιγμής δεν είναι το κατά πόσο ένα κίνημα που θα αναφέρεται έστω και με καινούριο τρόπο ή και έννοιες στον στόχο μιας απελευθερωμένης κοινωνίας, στην χειραφέτηση ανθρώπου από άνθρωπο, δικαιούται ύπαρξης. Το ερώτημα σ' αυτό το άρθρο, είναι το κατά πόσο αυτό το κίνημα για τον εξανθρωπισμό του ανθρώπου, θα στηρίζεται θεωρητικά στο έργο των Μαρξ, Ένγκελς, Λένιν, Λούξεμπουργκ, Γκράμσι και άλλων γνωστών μαρξιστών.

Ας διατυπώσουμε διαφορετικά το πρόβλημα: Η πρακτική σημασία του μαρξισμού εξακολουθεί νά 'ναι σπουδαία για κάθε ριζοσπάστη αριστερό, για κάθε πολίτη που θέλει να αλλάξει την σημερινή κοινωνία ή όχι;

Το να αποφεύγει κανείς να υποβάλλει ένα τέτοιο ερώτημα δεν είναι ούτε επισημονικό, ούτε δημιουργικό ακόμα και για τον ίδιο τον μαρξισμό. Η εποχή που η συνέπεια μετριόταν με την μη υποβολή ερωτημάτων είναι όχι μόνο ξεπερασμένη, αλλά υπήρξε, για τον ίδιο το μαρξισμό καταστροφική. Η έλλειψη συζήτησης πάνω σ' ερωτήματα που αντικειμενικά υπάρχουν στην κοινωνία δεν είναι δείγμα ορθής άποψης, αλλά δρόμος που οδηγεί σε μη δημιουργικές απαντήσεις.

Κατά τη γνώμη μας, η αλήθεια όχι μόνο είναι ηθικά αναγκαία, αλλά αποτελεί βασικό παραγωγικό στοιχείο της ίδιας της διαδικασίας της γνώσης αλλά και της κίνησης της κοινωνίας¹. Όποιος αποφεύγει υπαρκτά ερωτήματα, στ' όνομα οποιασδήποτε σκοπιμότητας ή έστω προαποκτηθείσης γνώσης, χάνει και τη δυνατότητα να επιβεβαιώσει τη γνώση που ήδη έχει, στις περιπτώσεις που κάτι τέτοιο είναι δυνατό, εμπλουτίζοντάς την σε νέες συνθήκες.

Το ερώτημα του κατά πόσο ο μαρξισμός εξακολουθεί νά 'ναι υπόθεση-κλειδί για το κίνημα συνδέεται και με το ερώτημα του κατά πόσο είναι επιτρεπτό, τη στιγμή της κατάρρευσης των φορέων που τον επικαλούνταν στη δράση, να μιλήσουμε για ικανότητα ανάπτυξης και μάλιστα ενάντιά τους.

Το ζήτημα αυτό είναι γενικότερης πολιτικής και φιλοσοφικής σημασίας: Μπορεί να υπάρξει μια ιδεολογία χωρίς τους υλικούς μηχανισμούς διάδοσής της; δεν είναι συνυπεύθυνη για την πρακτική ακριβώς αυτών των μηχανισμών, δεν είναι η ιδεολογία σημαντικών κοινωνικών δυνάμεων μιας εποχής και συγκεκριμένων συνθηκών με τις οποίες είναι συνδεδεμένες οι τύχες της;

Τα ερωτήματα αυτά είναι δικαιολογημένα να υπάρχουν ανάμεσα στους ίδιους τους οπαδούς του μαρξισμού και είναι φυσιολογικό να τα επικαλούνται, προκειμένου να αποδείξουν την ανωτερότητά τους, άλλα ρεύματα της θεωρίας που δεν αποδέχονται το μαρξιστικό σύστημα.

1. Σ' αυτό το ζήτημα συμφωνούμε με τον Φουκώ, βλ. αναλυτικότερα Μ. Φουκώ: Η αρχαιολογία της γνώσης.

2. Δεν ευθύνεται η θεωρία για κάθε «λάσπη» της πράξης

Η δική μας άποψη είναι ότι δεν ευθύνεται ο μαρξισμός, για όλα όσα έγιναν στο όνομά του, ακριβώς όπως θεωρούμε τη φεουδαρχική εξουσία υπεύθυνη για τα εγκλήματα της ιεράς εξέτασης και όχι τα θεωρητικά σχήματα της χριστιανικής θρησκείας στην οποία αναφερόταν.

Κατά τη γνώμη μας η θεωρία χρειάζεται να αυτοεμπλουτίζεται συνεχώς από την πρακτική (θεωρητική και εμπειρική), να γενικεύει την πείρα, να αποτελεί φωτεινό διάδρομο ανάπτυξης της πρακτικής και να προσπαθεί να υποβάλει στον εαυτό της και στην πράξη έγκαιρα ερωτήματα και εναλλακτικές λύσεις, ώστε να μην βρίσκονται μελετητές, κοινωνικές ομάδες και θεσμοί, κινήματα και κόμματα, απροετοίμαστα στις καμπές των εξελίξεων. Με κανένα όμως τρόπο δεν μπορεί να χρεωθεί η θεωρία όλα τα κενά της ζωής, να γίνει αποδεκτή η αντίληψη που κατανοεί τη θεωρία σαν το τσιμέντο της πράξης, το μέσο με το οποίο «θα βουλώνονται οι τρύπες» και οι αμαρτίες των κάθε φορά κρατούντων. Να απαλλάσσονται εκείνοι και να «λασπώνεται» η θεωρία.

Πάντα πρέπει να παίρνουμε υπόψη μας ότι ανάμεσα στην πραγματικότητα και τη θεωρία όχι μόνο υπάρχει ένας ετεροχρονισμός, αλλά και μια χωρική απόσταση. Διαχωρισμοί, που αν τυχόν θελήσουμε να καταργήσουμε θα σήμαινε ότι έχουμε την πρόθεση να βαπτίσουμε θεωρία οτιδήποτε μας είναι άμεσα ωφέλιμο, ακόμα και ενάντια στη λογική της. Να την ανακατασκευάσουμε με τέτοιο τρόπο, ώστε να λείει οτιδήποτε μας συμφέρει, να κολλάμε στα δήθεν κείμενα απολογητικά, και να καταργούμε την πραγματικότητα².

Όταν όμως οι «μπετατζήδες» μιας θεωρίας καταρρέουν, όταν υπάρχει στασιμότητα στην ανάπτυξη της θεωρίας που χρησίμευσε σε πολλούς σαν «τσιμέντο» για την επιβολή της εξουσίας τους ή την παραμονή τους σε «καρέκλες» ή τέλος σαν άλλοθι για κάθε πολιτική σκοπιμότητα και «παιχνίδι», τότε η θεωρία βρίσκεται σε κρίση και η δική μας προσπάθεια πρέπει να αποσκοπεί στο ξεπέρασμά της.

Δεν φοβόμαστε τον όρο κρίση. Ούτε όμως αντιμετωπίζουμε το μαρξισμό σαν να μην συνέβη τίποτα, σαν τάχα να αναπτύσσεται και επιβεβαιώνεται με την δύναμη ενός εφήβου. Από την άλλη δεν θεωρούμε ότι επειδή κατέρρευσαν κάποιοι που τον επικαλούνται εδώ και χρόνια αλλά δεν τον μελέτησαν, που επεδίωξαν να ντύσουν την γραφειοκρατική τους θέση και νοοτροπία καθώς και τα ιδιαίτερά τους συμφέροντα, μ' αυτόν, ότι απορρίφθηκε από τη ζωή ο μαρξισμός και μάλιστα τελεσίδικα.

2. Από αυτό τον κίνδυνο μας είχε προειδοποιήσει έγκαιρα ο Ν. Πουλαντζάς όταν κατηγορηματικά υπενθύμιζε ότι ορισμένοι θέλουν να κάνουν τους «μπετατζήδες» ανάμεσα στην θεωρία και την πράξη, ώστε να χρησιμοποιήσουν μια «καθαρή» θεωρία ενάντια στην λογική της, σαν το τσιμέντο της αυταρχικής-αντιθεωρητικής εξουσίας τους, βλ. Ν. Πουλαντζά: Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός, β' έκδοση, Αθήνα 1984, σελ. 30.

3. Η έννοια της κρίσης στη θεωρία

Όπως έχουμε αναλύσει αλλού³, με κανένα τρόπο δεν μπορούμε να ταυτίζουμε την κίνηση της οικονομίας, και την ανάπτυξή της, με τις εσωτερικές μετακινήσεις και διαδικασίες στο εποικοδόμημα.

Ταυτόχρονα όμως η ανάλυση των αντιφάσεων της οικονομικής-υλικής βάσης μας δίνει σημαντικά μεθοδολογικά στοιχεία και εργαλεία για την κατανόηση των φαινομένων που μεσολαβούν ανάμεσα σ' αυτήν και το εποικοδόμημα, καθώς και εκείνων που κινούνται στο εσωτερικό του τελευταίου, καθώς και της κρίσης του. Αυτό ισχύει σε μεγαλύτερο βαθμό στις περιόδους που η θεωρία δεν έχει ακόμα επαρκή εργαλεία για την κατασκευή μιας θεωρίας της κρίσης της ίδιας της θεωρίας.

Ίσως ένα από τα πιο αδύναμα στοιχεία του τρόπου και της ανάπτυξης του μαρξισμού είναι ότι δεν μελετήθηκαν με επάρκεια τα κρισιακά φαινόμενα και διαδικασίες στο εποικοδόμημα, (εκτός αυτής του κράτους).

Όσο για μας είναι γνωστό δεν υπάρχουν επεξεργασίες που να διευκολύνουν την διερεύνηση, τον εντοπισμό και τη διατύπωση μιας θεωρίας για την κρίση της θεωρίας. Όταν όμως αναζητούμε να προσδιορίσουμε το πρόβλημα «κρίση του μαρξισμού», πρέπει κατά τη γνώμη μας να κατασκευάσουμε μια θεωρία για την ίδια τη κρίση της θεωρίας. Η μεθοδολογική αυτή έλλειψη αποτελεί ένα ακόμα υπόβαθρο της αδυναμίας να διατυπωθούν με επάρκεια κριτήρια καθορισμού της ύπαρξης ή μη, καθώς και των χαρακτηριστικών και της έκτασης της κρίσης ενός συστήματος ιδεών καθώς και ενός θεωρητικού ρεύματος⁴ όπως είναι ο μαρξισμός.

Μια θεωρία για την κρίση ενός θεωρητικού ρεύματος και λογικής κατασκευής, πρέπει σε μια πρώτη προσέγγιση, να διαμορφώσει τα κριτήρια προσδιορισμού της κρίσης, τη θέση της στην ιστορία και την ανάπτυξη της θεωρίας, τις αντιφάσεις που την γεννούν και τις αντιφάσεις που δημιουργεί η ίδια μετά τη γέννησή της.

Μια τέτοια θεωρητική κατασκευή μπορεί να προκύψει μόνο ύστερα από διεξοδική συζήτηση, αντιπαραθέσεις και κριτικές, και τη διαμόρφωση στην πορεία νέων κριτηρίων. Κανείς δεν μπορεί να εμφανιστεί σαν την Αθηνά από το κεφάλι του Δία, χωρίς νά 'χει προηγηθεί μια πρακτική μέσα στην ίδια την θεωρία, χωρίς την εμπειρία του διαλόγου.

Η έλλειψη συζήτησης πάνω στην θεωρία της «κρίσης της θεωρίας» γενικά και

3. Βλ. P. Brand, N. Kotzias, H.J. Sandkühler: Der autonome Intellekt, Alfred Sohn-Rethels "Kritische" Liquidierung der materialistischen Dialektik und Erkenntnistheorie, Frankfurt am Main 1976, ιδιαίτερα σελίδες 108-177.

4. Η κοινή αδυναμία όσων μίλησαν μέχρι σήμερα για κρίση του μαρξισμού, βρίσκεται ακριβώς στο γεγονός ότι δεν είχαν προηγουμένα, ή έστω στην διαδικασία ανάπτυξης του θέματος, προσδιορίσει την έννοια της κρίσης στο επίπεδο της θεωρίας.

ενός συγκεκριμένου ρεύματος ειδικότερα, μας υποχρεώνει ακόμα περισσότερο να πάρουμε υπόψη μας τις θεωρίες για την υπερσυσσώρευση και την κρίση του κράτους⁵, να προσπαθήσουμε να αντλήσουμε απ' αυτές ορισμένα εργαλεία και μέθοδες προσέγγισης του προβλήματος.

Η συζήτηση γύρω από την κρίση ή μη του μαρξισμού απαιτεί να προσδιορίσουμε την γενική έννοια της κρίσης, να την «εφαρμόσουμε» στο επίπεδο της θεωρίας, και να την ξεχωρίσουμε ειδικά για την συγκεκριμένη θεωρία.

Ο πιο συχνός τρόπος χρήσης της έννοιας «κρίσης», είναι αυτός της οικονομικής κρίσης, μιας κρίσης που διαπερνά όλο το «κοινωνικό συγκρότημα». Η κρίση δεν σημαίνει ολική καταστροφή, αλλά τη δυνατότητα μιας εξυγιαντικής εξέλιξης, για ένα αντικείμενο-υποκείμενο ή σχέση, με την καταστροφή του πιο καθυστερημένου τμήματος του ή/και εκείνου του κομματιού που είναι ο λιγότερο αποδοτικός τομέας ενός κοινωνικού συστήματος⁶.

Όταν ο καπιταλισμός έχει κρίση υπερσυσσώρευσης, τότε κινδυνεύει να τον υπερβούν οι δυνάμεις που ενδιαφέρονται και είναι σε θέση να αξιοποιήσουν τις δυσκολίες που περνά, αν επιδείξουν την ικανότητα να βρουν τους δρόμους υπέρβασής του. Σ' αντίθετη περίπτωση, οι δυνάμεις του συστήματος, -τόσο οι εσωτερικές της διαδικασίας συσσώρευσης, όσο και οι πολιτικές, γενικά οι δυνάμεις που ηγεμονεύουν και εκείνες που στηρίζουν αυτή την ηγεμονία μέσα στο σύστημα- θα υπερβούν την κρίση και μάλιστα βγάζοντας κέρδη σε βάρος των εργαζομένων καθώς και άλλων τμημάτων της κοινωνίας, ακόμα και εκείνων των αστικών δυνάμεων που δεν έχουν «προτεραιότητα» στο συνασπισμό εξουσίας.

Στην περίπτωση που μέσα από την κρίση, αναπαραχθεί το νέο σύστημα, τότε οι καπιταλιστές θα έχουν ξεπεράσει την διαδικασία υπερσυσσώρευσης με την υποτίμηση του προϋπάρχοντος κεφαλαίου, είτε με την απευθείας καταστροφή του (κλείσιμο επιχειρήσεων), είτε με την υποτίμηση της αξίας του (χαμηλότερη κοστολόγηση, πτώση της αγοραστικής τους τιμής), είτε με το να αργεί ένα τμήμα του. Εν πάση περιπτώσει, και αυτό είναι που ενδιαφέρει εδώ, με τον ένα ή άλλο τρόπο το κεφάλαιο απαλλάσσεται από εκείνα τα τμήματά του που είναι λιγότερο αποδοτικά, που 'χουν την πιο καθυστερημένη δομή, την πιο παλιά τεχνολογία, που δεν μπορούν να ανανεωθούν στις νέες συνθήκες. Το εναπομείναν κεφάλαιο είναι συνολικά πιο σύγχρονης τεχνολογίας, ικανότερο να αντιμετωπίσει τις απαιτήσεις της συγκυρίας και της νέας φάσης ανάπτυξης του συστήματος.

Η κρίση εμφανίζεται εδώ όχι μόνο σαν παράγοντας καταστροφής ή ακόμα και πεδίο κατάρρευσης του συστήματος, αλλά και σαν διαδικασία -δυνατότητα

5. Βλ. αναλυτικά στο υπο έκδοση κείμενο, Ν. Κοτζιάς: Η διαλεκτική του κράτους, Αθήνα 1991. Πολλές σκέψεις που διατυπώνονται εδώ αποτελούν μια εκ των υστέρων ερμηνεία των μεθοδολογικών συμπερασμάτων που προέκυψαν στη διάρκεια της επεξεργασίας αυτής της εργασίας των 1000 σελίδων.

6. Την έννοια κρίση την χρησιμοποιούμε εδώ με τον τρόπο που την παρουσιάζει στην διαδικασία της υπερσυσσώρευσης ο Κ. Μάρξ (βλ. Το Κεφάλαιο τ. 3 υπ. 13-15).

υπέρβασης αδυναμιών, κενών και επικινδύνων (για το σύστημα αναφοράς της) αντιφάσεων. Σαν παράγοντας δημιουργίας νέων πιο θετικών προοπτικών και πλαισίων ανάπτυξης.

Με βάση τα όσα ήδη έχουμε πει, μπορούμε να θεωρούμε ότι ο χαρακτηρισμός «κρίση του μαρξισμού», σημαίνει ότι ένα συγκεκριμένο είδος ανάπτυξης της θεωρίας που επικαλείται ή στηρίζεται στον μαρξισμό, έχει φτάσει σ' όλες της τις παραλλαγές σε ιστορικά όρια, δεν είναι πλέον σε θέση να επιτελέσει, έτσι ως έχει, τα πρακτικά της καθήκοντα, τον προωθητικό της ρόλο για τη σκέψη, να ερμηνεύσει και συμβάλει στην αλλαγή των φαινομένων που εξετάζει και υποτίθεται ότι θέλει να μετασχηματίσει ριζοσπαστικά. Σημαίνει ακόμα ότι η γνώση που συσσωρεύσε, το είδος και η ποσότητα φορέων, προσώπων και κινημάτων που συνέβαλαν σ' αυτήν τη συσσωρευση δεν ήταν επαρκή, τόσο ποσοτικά, όσο πολύ περισσότερο ποιοτικά.

4. Η κρίση των φορέων του Μαρξισμού και κρίση της θεωρίας

Στη δεκαετία του '70 είχαν δημοσιευτεί πολλά κείμενα για την κρίση του μαρξισμού. Σ' αυτά, είχαν καταγραφεί, με θεωρησιακό όμως τρόπο, υπαρκτά φαινόμενα⁷. Η καταγραφή αφορούσε κύρια τις εκδηλώσεις των κρισιακών φαινομένων. Δεν αντιμετώπιζε τις εσωτερικές τάσεις και τους τρόπους υπέρβασης αυτής της κρίσης.

Από την άλλη, το γεγονός ότι η μαρξιστική θεωρία δεν αναπτυσσόταν με την απαιτούμενη ταχύτητα σε πλάτος και βάθος, δεν απασχολούσε τον οργανωμένο σε κόμματα μαρξισμό, καθότι αυτά βρίσκονταν ακόμα σε σχετική άνοδο-ανάπτυξη.

Κάθε συζήτηση για κρίση στο μαρξισμό απορριπτόταν σ' αυτούς τους χώρους, πριν καν διατυπωθούν τα θέματα και τα ερωτήματα που θα έπρεπε να αποτελέσουν το ουσιαστικό περιεχόμενό της. Υπήρχε μια μεταφυσική αντιμετώπιση της έννοιας κρίση, ένας ανορθόλογος και καθόλου μαρξιστικός τρόπος αντιμετώπισής της. Πολλοί, ανάμεσα στους οποίους ανήκει και ο συγγραφέας του παρόντος κειμένου, στο διάβασμα της λέξης κρίση του μαρξισμού «άκουγαν» πρόθεση συνολικής απόρριψης του μαρξισμού. Ταύτιζαν τον εντοπισμό κρισιακών φαινομένων με την αποδοχή της κατάρρευσης ενός ολόκληρου κοσμοθεωρητικού συστήματος.

Μια τρίτη ισχυρή τάση, που αποτελούσε τον αντίποδα της προηγούμενης, όταν μιλούσε για κρίση του μαρξισμού αναζητούσε το ιστορικό-θεωρητικό άλλοθι για να μετακινηθεί προς καθαρές αστικές αντιλήψεις, για να «απελευθερωθεί» από κάθε κοινωνική οπτική γωνιά και δέσμευση.

Ανάμεσα σ' αυτές τις διαφορετικές τάσεις δημιουργήθηκαν αντιπαλότητες και

7. Σ' αυτήν την κατηγορία ανήκουν τα ενδιαφέροντα βιβλία των Ο. Τσερόνι: Κρίση του μαρξισμού; Αθήνα 1979 και Agnes Heller: Για ν' αλλάξουμε τη ζωή, Αθήνα 1986, ιδιαίτερα σελ. 11-83.

μέτωπα, που συχνά εμπόδισαν πολλούς απ' όσους αυτοπροσδιορίστηκαν σαν μαρξιστές να εντοπίσουν τα προβλήματα στασιμότητας και ανεπάρκειας, καθώς και τις στρεβλές αντιλήψεις που οι ίδιοι «προωθούσαν», έστω και αν αυτό γινόταν από σωστές κοινωνικές οπτικές και προθέσεις ή συνοδευόταν με πρωτότυπες μελέτες στον ένα ή άλλο τομέα.

Κι απ' αυτή τη σκοπιά υπονομεύτηκε η δυνατότητα ανάπτυξης του μαρξισμού, και κατά συνέπεια «υπεράσπισής» του. Η έννοια «υπεράσπιση», έχει εδώ θέση μόνο σαν ανάπτυξη της θεωρίας. Ο μαρξισμός που δεν γραφειοκρατικοποιείται γνωρίζει μόνο ένα δρόμο υπεράσπισης του, τον δημιουργικό εμπλουτισμό του, τη συνεχή κίνησή του.

Καμιά θεωρία δεν υπάρχει έξω από τα δρώντα υποκείμενα και τους μηχανισμούς, θεσμούς, υλικές κατασκευές που χρησιμοποιούν για την παραγωγή και διάδοσή της. Η κρίση μιας θεωρίας, μπορεί να 'ναι και αποτέλεσμα του τρόπου που αυτή αφομοιώθηκε, παρανοήθηκε ή και ουσιαστικά αγνοήθηκε απ' αυτούς που έδρασαν στο όνομά της, που ήταν, για το κοινωνικό ακροατήριο, οι φορείς της.

Η κρίση της θεωρίας, έγινε τελικά αποδεκτή απ' όλες τις πλευρές όταν έκανε πλέον την εμφάνισή της, στην πολιτική επιφάνειας της κοινωνίας, η κρίση των θεσμών και οργανώσεων που την επικαλούνται, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ταυτίζεται η κίνηση της θεωρίας με τη δική τους κρίση.

Ασφαλώς η κρίση τέτοιων θεσμών, οργανισμών, και μηχανισμών δεν ταυτίζεται ούτε οδηγεί σε αυτόματες αντιστοιχίες με την πορεία μιας θεωρίας, πριν απ' όλα με τις ιστορικές δυνατότητες που αυτή ακόμα διαθέτει.

Από την άλλη όμως δεν μπορούμε να πούμε ότι η ίδια μένει αλώβητη, αφού αυτοί που την υιοθετούν, που 'ναι οι τυπικοί φορείς της, που υπεισέρχονται στην ίδια την ανάπτυξη και διάδοσή της, και την κάνουν ορατή στην κοινωνία βρίσκονται σε κρίση ή και σε κατάρρευση.

Στον βαθμό δε, που η κοινωνία ταυτίζει τη συγκεκριμένη θεωρία μαζί τους, στον αντίστοιχο βαθμό βρίσκεται αυτή εκτεθειμένη στα μάτια της κοινωνίας. Στη συνείδηση των μη ειδικών συνδέεται η τύχη των φορέων της θεωρίας με την ίδια την θεωρία. Η κατάρρευση, αποδιοργάνωση ή κρίση των φορέων και μηχανισμών παραγωγής και διάδοσης μιας ιδεολογίας, μπορεί νά 'χει στον αντίστοιχο βαθμό ανάλογα αποτελέσματα για την ελκτικότητα, πειστικότητα και ανάπτυξη της θεωρίας. Μπορεί όμως κάτι τέτοιο, να μην είναι αναγκαστικό.

Οι λόγοι που μια θεωρία δεν έχει τις ίδιες τύχες με τους υλικούς φορείς της είναι, κατά τη γνώμη μας, το γεγονός, ότι φορείς της δεν είναι μόνο οι οργανωμένοι-θεσμοθετημένοι⁸. Η κρίση των «καθιερωμένων φορέων» μιας ιδεολογίας και

8. Μη ξεχνάμε ότι ο Κ. Μάρξ ήταν για 12 συνεχή χρόνια ανοργάνωτος, σε περίοδο μάλιστα που θεωρείται από τις πιο ώριμες για τη διαμόρφωση του έργου του. Στα πλαίσια που αναφερόμαστε εδώ, ενδιαφέρον έχει η σκέψη του Κ. Παπαϊωάννου στο βιβλίο του: «Η ψυχρή ιδεολογία», (Αθήνα 1986), σύμφωνα με την οποία με τον όρο «κόμμα», ο Μάρξ δεν εννοεί την συγκεκριμένη «κομματική μορφή οργάνωσης», αλλά το σύνολο των κινήματων και θεωριών που συντείνουν στην χειραφέτηση του μισθωτού σκλάβου, δηλαδή στην αυτενέργεια των μισθωτών (βλ. 22-25).

θεωρίας, δεν συνεπάγεται κρίση παραγωγής και διάδοσής της και από τους υπολοίπους φορείς (εφόσον αυτοί υπάρχουν, και υπάρχουν όσον αφορά τον μαρξισμό).

Κάτω από ορισμένες συνθήκες μπορεί η κρίση των φορέων να επιδράσει και θετικά στην δράση των δευτέρων, να γεννηθούν καινούριοι, όχι σαν οι «συνεπείς» φορείς των προηγούμενων ερμηνευτικών σχημάτων, αλλά σαν φορείς μιας νέας ερμηνείας και εμπλουτισμού της θεωρίας που «νιώθει» πάνω της την κρίση των, μέχρι προ τινος, «επίσημων» θεσμών της.

Επιπλέον, η θεωρία, όπως και όλα τα φαινόμενα του εποικοδομήματος, έχει τη δική της ιστορία, οι ρίζες της προϋπάρχουν των φορέων της, δεν περιορίζεται η παρουσία της στους υλικούς φορείς της, ενυπάρχει στην συνείδηση, την μνήμη και πίστη ακόμα των πολιτών ενός κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού⁹, στις εμπειρίες των κινήματων. Όχι βέβαια σαν μορφή ανάπτυξης της, αλλά σαν το συνεχώς παρόν υπόβαθρο και απαίτηση ανάπτυξης της.

Τελικά αν μια θεωρία συνεχίζει να 'χει «επικαιρότητα», εξαρτάται άμεσα από το αν υπάρχουν οι αντικειμενικές συνθήκες και οι υποκειμενικές απαιτήσεις (σαν ένα ιδιαίτερο στοιχείων των πρώτων) που να επιτρέπουν την παρουσία της στην κοινωνική πραγματικότητα, καθώς και από τον βαθμό που αυτή η απαίτηση βρίσκει ανταπόκριση στις ικανότητες, το ταλέντο και την επίμονη ενασχόληση μαζί της, των ανθρώπων που διεκδικούν να 'ναι φορείς της.

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε, ότι ο μαρξισμός γνωρίζει μια βαθιά κρίση που συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την κρίση των (φαινομενολογικά τουλάχιστον) πιο βασικών φορέων του. Η υπέρβαση αυτής της κρίσης δεν θα γίνει απ' αυτούς αλλά μάλλον με την απαλλαγή του απ' αυτούς και σίγουρα με την απαλλαγή του από τους ειδικούς παράγοντες και σχέσεις που τον οδήγησαν στις σημερινές συνθήκες κρίσης.

5. Η διαλεκτική πράξης και κρίσης. Προλεταριάτο και φιλοσοφία

Όλοι μας ξέρουμε πλέον σήμερα, ότι ο μαρξισμός σ' αντίθεση μ' όλα τ' άλλα κοσμοθεωρητικά ρεύματα, σ' αντίθεση με το σύνολο των λογικών σχημάτων, δεν αντιπαράθετει τον εαυτό του στις άλλες θεωρίες σαν μια πιο συνεπή λογική κατασκευή, δεν διεκδικεί την τελειοποίηση προηγούμενων θεωριών, ούτε την απλή λογική τους υπέρβαση. Κριτήριό του δεν είναι η εσωτερική αναπαραγωγή, αλλά η πράξη.

Η πράξη όχι με την χυδαία έννοια, αλλά την μακροπρόθεσμη. Βέβαια η έννοια του μακροπρόθεσμου είναι και αυτή σχετική. Εξαρτάται πριν απ' όλα από το αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται, την διάρκεια της ζωής του, καθώς και το

9. Ένα βασικό στοιχείο της κριτικής μας στον Αλτουσέρ (Κύρια στα κείμενα του που έχουν συνεκδοθεί στα ελληνικά με το γενικό τίτλο: «Θέσεις», Αθήνα 1977), είναι ότι ταυτίζει κάθε κίνηση των ιδεών και της ιδεολογίας, με την παρουσίαση των ιδεολογικών μηχανισμών, λες και η θρησκεία π.χ. να υπάρχει μόνο μέσω του θεσμού της εκκλησίας και να μην διαχέεται μέσω της σκέψης και της πίστης των «πιστών».

χρονικό διάστημα που απαιτείται για τη γέννηση, ανάπτυξη, και υπέρβαση μιας συγκεκριμένης κοινωνικής σχέσης.

Η κρίση μιας θεωρίας σαν το μαρξισμό, δεν είναι μια κρίση όπως σε οποιαδήποτε άλλη κοσμοθεωρητική αντίληψη. Είναι μια κρίση που συνδέεται με την ίδια του την εφαρμογή στην πράξη, τη δυσκολία να καταγράψει, συγκρατήσει και αφομοιώσει τα εν δυνάμει συμπεράσματα αυτής της πρακτικής και της μεταλασσόμενης πραγματικότητας, είναι μια κρίση της μη αφομοίωσης των επιτευγμάτων της πρακτικής και θεωρίας των άλλων επιστημών.

Μια τέτοια εκτίμηση για την κρίση οδηγεί στην απαίτηση αλλαγής των μεθόδων, οργανισμών και θεσμών που 'ναι μέχρι τώρα φορείς της τέτοιας πρακτικής που γίνεται στ' όνομα της συγκεκριμένης θεωρίας. Απαιτούνται τομές και ρήξεις με το παρελθόν και τους κομματικούς φορείς που το προσωποποίησαν, τομές στη συνείδηση και την σκέψη των ιδίων των μαρξιστών. Αναγνώριση του βραχυπρόθεσμου που 'ναι προς υπέρβαση, και ανάπτυξη της μακρόχρονης ψυχής μιας επαναστατικής θεωρίας που θα ισχύει όσο θα υπάρχει καπιταλισμός, όσο θα κυριαρχεί ένα συγκεκριμένο σύστημα ανάπτυξης των κοινωνικών σχέσεων και σχέσης ιδιοποίησης της φύσης από τον άνθρωπο.

Από τα πρώτα του έργα ο Μάρξ επέμενε ότι η υπόθεση του σοσιαλισμού είναι αντικείμενο και δυνατότητα της συμμαχίας του προλεταριάτου και της φιλοσοφίας. Η μαρξιστική αυτή αρχή αποτέλεσε έγκλημα καθοσίωσης κατά την άποψη μεγάλης μερίδας που επικαλέστηκε στις απόψεις της, έναν Μάρξ, ανάλογο μ' αυτόν που ανάγκασε τον ίδιο τον Μάρξ να δηλώσει τρεις φορές στη ζωή του, «ότι μ' αυτή την έννοια δεν είμαι μαρξιστής».

Ο εγχειριδιακός μαρξισμός ξέχασε αυτόν το διπλό προσδιορισμό του Μάρξ. Στ' όνομα μιας κακώς εννοούμενης υπεράσπισης του μαρξισμού, υπερέβαλαν τις εξ' αντικειμένου δυνατότητες του προλεταριάτου και τις αντιπαράθεταν σ' αυτές της ταλαντευόμενης διανόησης. Το περίεργο είναι ότι ενώ σήμερα όλοι συμφωνούν ότι κατέρρευσαν τα καθεστάτα στα πλαίσια των οποίων παρήχθηκε και αναπτύχθηκε αυτού του είδους ο εγχειριδιακός μαρξισμός, ότι οι «μαρξιστές τους» αποδείχθηκαν πολύ μικροί, εξακολουθούν να υπάρχουν εκείνοι που άκριτα επικαλούνται τα συμπεράσματα ανθρώπων και απόψεων που αποδείχθηκαν ανεπαρκείς, που επιμένουν ότι μαρξισμός είναι ακόμα και σήμερα η αποδοχή, σαν αυθεντικών συμπερασμάτων του μαρξισμού, ακριβώς αυτών των στρεβλώσεων.

Οι μόνες εσωτερικές διαφοροποιήσεις που 'χει αυτή η τάση απλούστευσης της θεωρίας είναι ότι άλλοι θέλουν να δεσμεύουν τη θεωρία στα συμπεράσματα της εποχής του Στάλιν, άλλοι σ' αυτά της εποχής της στασιμότητας και άλλοι στα του Χρουτσώφ και ακόμα περισσότερο του Γκορμπατσώφ, όχι ότι δεν υπάρχουν σ' όλα αυτά και ενδιαφέρουσες σκέψεις, αλλά ασφαλώς όλοι πλέον γνωρίζουν ότι αυτά όλα δοκιμάστηκαν και δεν άντεξαν στη ζωή.

Ο αντίποδας αυτού του εγχειριδιακού μαρξισμού, που υποκλινόταν στο προλεταριάτο και αρνιόταν τον ρόλο της διανόησης και της θεωρίας, ήταν οι σχολές της Φρανκφούρτης και του στρουκτουραλισμού, οι οποίες εντοπίζοντας τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις, τη διεύρυνση του όγκου και του ρόλου της διανόη-

σης, την αναβάθμιση της θέσης της ιδεολογίας στο σύστημα των κοινωνικών σχέσεων, οδηγήθηκαν σε μια στείρα αντιπαράθεση προς το εργατικό κίνημα, σε μια προσπάθεια να υποβαθμιστεί ο ρόλος των άλλων παραγωγών, ώστε μέσα απ' αυτή την άγονη άρνηση να αναδειχθεί «επιτέλους» ο ρόλος της διανόησης και της θεωρίας. Επρόκειτο για μια άρνηση που παρά την διεισδυτικότητα και την οξυδέρκειά της, είχε τη τύχη κάθε θεωρίας που δεν διατυπώνει μια θέση, που δεν αποκτά μια παραγωγική-δημιουργική σχέση με την αλήθεια.

Ο διχασμός του διπλού μαρξιστικού προδιορισμού του υποκειμένου αλλαγής και μετασχηματισμού της κοινωνίας βόλεψε εξαιρετικά εκείνες τις ηγεσίες των κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων που στ' όνομα της καθαρότητας του μαρξισμού πρόλαβαν συνειδητά να ακρωτηριάσουν ακριβώς αυτή την διπλή ενότητα, ώστε να φέρουν το κίνημα στα μέτρα τους. Να το υποβαθμίσουν και αφυδατώσουν από κάθε αναζήτηση και αγωνία που θα σήμανε την απαλλαγή τους από τις «καρέκλες» τους.

Οι ίδιοι γνώριζαν ότι ο ζωντανός διάλογος θα δημιουργούσε ευδιάκριτα πεδία συζητήσεων και θεματολογίες που εξ' ορισμού δεν θα μπορούσαν να ακολουθήσουν και πολύ λιγότερο να ηγεμονεύσουν οι «γνωστές ηγεσίες». Χαρακτηριστικό ενός τέτοιου πεδίου θά 'ταν ότι οι μηχανισμοί δεν θα έπαιζαν κανένα ρόλο. Ανάλογα, ρόλο δεν θα έπαιζαν ούτε οι γραφειοκρατικές ιεραρχήσεις ή οι κύκλοι που οργανώνονται σε ομάδες χωρίς αρχές, δηλαδή σε ομάδες που δεν το δηλώνουν, δεν έχουν συνοχή παρά μόνο στη βάση τακτικιστικών επιδιώξεων και ακόμα χειρότερα που αναζητούν εξιλαστήρια θύματα για τα παθήματα της θεωρίας και του κινήματος και αρνούνται να εξετάσουν σε βάθος τις σχέσεις και τους παράγοντες διαμορφώσής τους ή κρίσης τους.

Προϊόν του πιο πάνω διχασμού ήταν ένα διπλό φαινόμενο:

Από τη μια, ενώ κάθε κοινωνική ομάδα, κίνημα και πολιτική γραμμή διαθέτει τη δική του διανόηση, είχε κυριαρχήσει στο κομμουνιστικό κίνημα ένας βαθύτατος αντιδιανοουμενισμός, πίσω από τον οποίο καλυπτόταν η αντιπάθεια απέναντι στο δημοκρατικό διαλογό, η μονολιθικότητα της εποχής που η εργατική τάξη δεν είχε γνωρίσει ακόμα τις σημερινές διαφοροποιήσεις της, η αντίληψη ότι οι συσσωρευμένες γνώσεις ήταν επαρκείς και ορθές και δεν χρειαζόνταν και άλλες αναζητήσεις.

Οι «εκπρόσωποι» του εργατικού κινήματος απαιτούσαν από την διανόηση, να αποδεχθεί σαν δείγμα μεγαλοψυχίας τους, την «άδεια» που αποκτούσε να μιλά στο όνομά του και να επικαλείται τον μαρξισμό. «Άδεια» που δινόταν με την προϋπόθεση της υποταγής στο λόγο της ηγεσίας αυτού του κινήματος, και της σιωπής στα εσωκομματικά ζητήματα. Όρος που στο βαθμό που δεν παραβιαζόταν επέτρεπε σε τμήμα της διανόησης να κάνει, στο όνομα της εργατικής τάξης, κοινωνική και κομματική καριέρα, να 'χει το δικαίωμα κριτικής στην υπόλοιπη διανόηση.

Για ποιό όμως εργατικό κίνημα γίνεται εδώ ο λόγος; Για ποιούς εκπροσώπους; Μα ασφαλώς, για να μην είμαστε μεταφυσικοί, για μια συγκεκριμένη κάθε φορά ηγεσία, που -και αυτό είναι το καταπληκτικό ή το άκρο άωτο της υποκρισίας-

στην πλειοψηφία της ήταν διανοούμενοι, τουλάχιστον με τον τυπικό προσδιορισμό του όρου. Σ' όλα τα κόμματα και τις ομάδες της αριστεράς που αυτοπροσδιορίστηκε σαν μαρξιστική το ποσοστό των μελών της στενής καθοδήγησης που ανήκει στη διάνοηση ήταν πάνω από το 60%!¹⁰. Κι όμως αυτή ακριβώς η καθοδήγηση ήταν που οργάνωνε όλες αυτές τις καμπάνιες ενάντια στους κριτικά σκεπτόμενους διανοούμενους, κατηγορώντας τους για «διανοουμενισμό»¹¹.

Στην αριστερά δεν κυριάρχησαν ούτε οι αναπτυγμένοι εργάτες που εντόπιζαν τις κοινωνικές αντιφάσεις «απ' έξω», όχι μόνο δηλαδή στις αντιθέσεις της οικονομίας, που πάντρευαν την πείρα ζωής με την βαθιά και πρωτότυπη θεωρητική γνώση, ούτε όμως η δημιουργική διάνοηση που στρατευόταν και μελετούσε στο όνομα του μαρξισμού, αλλά μια αντιπνευματική διάνοηση, που συμμαχούσε με τα πιο καθυστερημένα εργατικά στοιχεία των κινημάτων και τα οποία, σ' αντίθεση με τα αναπτυγμένα της τμήματα, αντιπαθούσε ενστικτώδικα και για λόγους αυτοπροστασίας την κριτικά σκεπτόμενη μερίδα των οργανωμένων εργατών και παραγωγών θεωρίας και ιδεών.

Το αποτέλεσμα είναι πλέον γνωστό: η αποσύνδεση της θεωρίας από την δημιουργική πράξη. Η θεωρία δηλαδή δεν άνοιγε δρόμους στην πράξη αλλά αναλάμβανε να απολογηθεί για τους δρόμους της αυθαιρεσίας, του υποκειμενισμού και του ωφελισμού. Η παραγωγική σε ιδέες και θεωρητικά σχήματα διάνοηση μετατρεπόταν σε βιτρίνα προς την κοινωνία και βρισκόταν στο περιθώριο της διαμόρφωσης της πολιτικής γραμμής. Διαμόρφωνε η ίδια συμπλέγματα που η «κοινωνική ατυχία» τόφερε να μην ανήκει στην εργατική τάξη, έπρεπε να δείξει ποικιλοτρόπως την «μετάνοιά της γι' αυτό το ιστορικό ατόπημά της». Η γραφειοκρατία των κομμάτων της αριστεράς έφτιαξε ειδικά κριτήρια για την υποταγή σ' αυτήν της μαρξιστικής διάνοησης.

Η θεωρία και οι παραγωγοί της υποβαθμίστηκαν στα πλαίσια ενός κινήματος, κι αυτό είναι το εκπληκτικό, που γεννήθηκε από διανοούμενους και μέσα από την θεωρητική τομή που αυτοί έφεραν στις κοινωνικές επιστήμες και στην κατανόηση της σχέσης ανθρώπου-φύσης.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η κρίση του μαρξισμού είναι αποτέλεσμα της υποταγής του σε γραφειοκρατικά κριτήρια, της υποβάθμισης, στα πλαίσια της αριστεράς, του ρόλου της θεωρίας, της ιστορικής καθυστέρησής του.

Ας το διατυπώσουμε αλλιώς, ο μαρξισμός για να υπερβεί τις σημερινές του δυσκολίες, απαιτεί και διεκδικεί τρόπους οργάνωσης που να έχουν αναβαθμισμένο τον ρόλο της θεωρίας, στρέφεται ενάντια σε έναν μικροκομματικό ωφελιμι-

10 Αυτό ισχύει για όλες τις περιπτώσεις στην κυριολεξία, και όχι μόνο για το Π.Γ. του ΚΚΕ.

11. Δεν είναι τυχαίο, ότι ο χαρακτηρισμός αυτός εκτοξευόταν από πτυχιούχους των ΑΕΙ ενάντια ακόμα και σε εργάτες που δεν είχαν τελειώσει ούτε καν το δημοτικό. Η κατηγορία αυτοδικαιωνόταν, αρκεί οι φορείς της να μπορούσαν να εντοπίσουν στην συγκεκριμένη κατηγορία εργατών, ότι διάβαζε πιο πολύ απ' αυτήν, διατύπωνε περισσότερες κριτικές σκέψεις απ' ότι κατά τη γνώμη τους ήταν επιτρεπτό και έκανε παραπάνω από το «υγιές» παρέα με διανοούμενους που παρήγαγαν ανατρεπτικές για την κομματική γραφειοκρατία ιδέες.

σμό που χωρίζει τους ανθρώπους σ' αυτούς που κάνουν πολιτική και σ' αυτούς που εκ των υστέρων αναλαμβάνουν να την δικαιολογήσουν.

Η θεωρία δεσμευμένη σε συγκεκριμένα ιστορικά και κοινωνικά κριτήρια, στην υπόθεση της κοινωνικής αλλαγής και της απελευθέρωσης του εργαζόμενου ανθρώπου, απαιτεί την σχετική και χρονική αυτοτέλειά της.

6. Η πορεία προς την κρίση - Όροι υπέρβασης

Πώς μπόρεσε όμως αυτή η γραφειοκρατία να επιβληθεί στα πιο ανεπτυγμένα τμήματα της εργατικής τάξης; Πώς μπόρεσε η άγνοια να υποτάξει την αναζήτηση της γνώσης; Πώς μπορέσαμε εμείς όλοι που κάναμε επιμέρους κριτική χθες, που αναζητάμε σήμερα τους δρόμους απόρριψης αυτού του είδους θεσμών, και των σημερινών αντίγραφών τους, να υπερασπιζόμαστε επι χρόνια στην κοινωνία αυτούς τους θεσμούς;

Το ερώτημα όπως και η απάντηση έχει πολλές πλευρές, αφορά τις αντικειμενικές συνθήκες της ταξικής πάλης, τους διεθνείς και εσωτερικούς συσχετισμούς, τον τρόπο που αυτοί γίνονταν αντιληπτοί και βέβαια τη θεωρητική ενεργό αντανάκλασή τους. Στο παρόν κείμενο μας, θα σταθούμε για λόγους έκτασης και θεματολογίας, μόνο σ' αυτόν τον τελευταίο παράγοντα.

Οι οργανωμένοι θεσμοί που ήθελαν να κάνουν πολιτική και ιδεολογική πάλη στηριγμένοι στο μαρξισμό ή έστω με την επίκλησή του, εμφάνιζαν μια θεωρία που είναι από μόνη της ελκυστική (πιο σωστά από ένα σημείο και μετά χωρίς αυτούς τους θεσμούς ίσως να 'ταν πιο ελκυστική) τουλάχιστον στις βασικές επιλογές-τομές της, στην θεματολογία της και τις απαντήσεις που έδωσε σε αφετηριακά ερωτήματα, πριν απ' όλα στη σύνδεση που έκανε ανάμεσα σε υπαρκτά προβλήματα και στη δράση για τον μετασχηματισμό της πραγματικότητας με την μεσολάβηση μιας εξαιρετικά λογικής θεωρητικής κατασκευής που είχε δικαιωθεί στην πράξη, και αυτό είναι κατά τη γνώμη μας, το μεγάλο προσόν της.

Η συμβολή του μαρξισμού στη δημιουργία του σύγχρονου εργατικού κινήματος, στις κατακτήσεις του, στην πραγματοποίηση μεγάλων κοινωνικών αλλαγών, πριν απ' όλα της Οκτωβριανής Επανάστασης, όλα αυτά ήσαν οι εγγυήσεις, και σε μεγάλο βαθμό παραμένουν σαν τέτοιες, ότι η θεωρία αυτή ήταν ιστορικά σωστή και κοινωνικά δίκαιη. Σ' αυτό συνέβαλε και το γεγονός ότι οι ομάδες και τα συμφέροντα που ήσαν και παραμένουν κατά τη γνώμη μας αντίπαλοι της κοινωνικής προόδου αναγνώριζαν και παραδέχονταν σ' αυτή τη θεωρία και τις εν δυνάμει δυνατότητες της τον κύριο εχθρό τους.

Ακόμα και αν ο μαρξισμός δεν αναπτυσσόταν στους ρυθμούς στην έκταση και σε ακτίνα που επέβαλαν οι σύγχρονες ανάγκες, όλα τα στοιχεία που προαναφέραμε ισχύαν και αποτελούσαν για πολλούς μαρξιστές την χοάνη μέσα στην οποία χωνεύονταν οι μεμονωμένες κριτικές ή οι κριτικές για τα επιμέρους ζητήματα. Το δάσος ήταν η δοσμένη μαρξιστική παράδοση, κύρια η συμπυκνωμένη γνώση όπως την προσωποποιούσαν οι ηγεσίες των κομμάτων που επικαλούνταν το μαρξισμό, επιδεικνύοντας ταυτόχρονα την πράγματι ηρωική τους

στάση στην διαδρομή της ιστορίας των κοινωνικών αγώνων.

Όλα αυτά δημιουργούσαν τη φενάκη ταύτισης του μαρξισμού με τα καθεστώτα της ανατολής και τις ηγεσίες των κομμουνιστικών κομμάτων, είτε επειδή αυτοί θεωρήθηκαν οι πόλοι της θετικής κοινωνικής κίνησης, είτε γιατί αναγνωρίζονταν σαν αντίπαλοι ενός συστήματος που δεν ικανοποιούσε και προκαλούσε προς υπέρβαση.

Μια φενάκη που 'χε πιο πολύ τη βάση της στην ιστορική δομή των σχέσεων και όχι στη λογική, αφού όλοι μας καθημερινά επιβεβαιώναμε τη γνώμη μας, ότι οι ηγεσίες αυτές δεν γνώριζαν το μαρξισμό παρά μόνο σαν εγχειριδιακά συμπυκνωμένη γνώση, όπως συσσωρευόταν.

Το θέμα μας εδώ δεν είναι να μεψιμοιρήσουμε για την άγνοια του μαρξισμού των ηγετών και ηγετίσκων όλων των οργανώσεων και θεσμών της αριστεράς, με αποτέλεσμα να μην αναπτύσσεται επαρκώς ο μαρξισμός και να εμφανίζεται στην κοινωνία σαν μαρξισμός μια σειρά αυθαίρετων κατασκευασμάτων που τον έκαναν απωθητικό και του χρέωναν θέσεις και μεθόδους που του είναι σαφώς ξένες. Αλλά να εντοπίσουμε το μέγιστο πρόβλημα της λανθασμένης συσσώρευσης - συμπύκνωσης της γνώσης, που αποτελεί το πρόβλημα στην ανάπτυξη μιας θεωρίας και κλειδί κατανόησης σειράς εσωτερικών αιτιών κρίσης της.

Κάθε σοβαρή θεωρητική κατασκευή, κι αυτό ισχύει ιδιαίτερα έντονα για τον μαρξισμό, εμφανίζεται στην ιστορία της ανθρωπότητας σαν μια συνολική θεώρηση της πραγματικότητας, σαν ενσωματωτής της μέχρι τη στιγμή της εμφάνισης και ωρίμανσης της θεωρητικής αναζήτησης και κληρονομιάς, σαν συμπυκνωτής της ανθρώπινης σκέψης και δράσης από τότε που υπάρχει η επιστήμη της ιστορίας. Τα συμπεράσματά της, από τη στιγμή που γίνονται αποδεκτά, θεωρούνται δοσμένα και επιβεβαιωμένα από την πράξη. Μάλιστα η βραχυπρόθεσμη ερμηνεία των γεγονότων μπορεί να 'ναι τέτοια που να συσσωματώνεται σαν μια συνεχή επιβεβαίωση της δοσμένης ερμηνείας του μαρξισμού.

Η λογική αυτή είναι σωστή όσον αφορά την εκλαϊκευτική ερμηνεία και διάδοση του μαρξισμού, είναι όμως επικίνδυνη για την παραπέρα ανάπτυξή του με μια διπλή έννοια. Από την μια, μπορεί να οδηγήσει τους εκπροσώπους του («τους υπερασπιστές» όπως συνηθίζοταν να λέγεται) στην άγονη περιχαράκωση από κάθε τι καινούριο που δεν χωρά στα δοσμένα σχήματα, στην ανικανότητα να προβλέψουν οποιαδήποτε αλλαγή, συμπεριφερόμενοι απέναντι στον μαρξισμό αντιμαρξιστικά. Ας σημειώσουμε εδώ, ότι η επίκλησή του δεν αποτελεί εγγύηση μαρξιστικής δημιουργικής στάσης απέναντί του, όσο και αν το πιστεύουν ορισμένοι, που συνήθως αντικαθιστούν την μελέτη του με την ονομαστική επίκλησή του.

Ταυτόχρονα μια τέτοια μέθοδος (και υπάρχει πλούσια πείρα) λειτουργεί σαν αυτοαποκλεισμός απέναντι στα επιτεύγματα των πιο διαφορετικών επιστημών, μ' αποτέλεσμα να μην αναπτύσσεται ο μαρξισμός μέσα από την αξιοποίηση τους, να φτωχαίνει η σφαιρική θεώρηση του κόσμου και τα μεθοδολογικά κριτήρια και εργαλεία του, να μένει πίσω.

Δεύτερη βασική επίπτωση είναι ότι η αποδοχή μιας ιστορικής γραμμής ερμη-

νειας σαν σωστής, εμποδίζει την αναζήτηση των εναλλακτικών λύσεων αλλά και θεματολογίας που προκύπτει μέσα από το ξαναδιάβασμα όλης της ιστορικής θεωρητικής γραμμής που προϋπήρξε του μαρξισμού και που του έδωσε τη δυνατότητα να διαμορφωθεί, όλων εκείνων των στοιχείων που στην πορεία ωρίμανσής του τον εμπλούτισαν ή εξ' αιτίας των κενών του υποκειμένων-φορέων του δεν αφομοιώθηκαν από το μαρξισμό στη ζωντανή ανάπτυξη του.

Ορισμένοι έχουν συνηθίσει να ανακαλύπτουν στην συμπυκνωμένη γνώση και άποψη, την αρχή και το τέλος κάθε σκέψης. Όμως ο ίδιος ο Μάρξ, ερχόταν και επανερχόταν στα ίδια θέματα, (όπως της αποξένωσης ή των ενδότερων μυστικών του καπιταλιστικού συστήματος, στα βασικά ζητήματα της τιμής, του κέρδους, της υπεραξίας και της μεταξύ τους σχέσης), ώστε να εμπλουτίσει, συμπληρώσει ή και διορθώσει τις όποιες απόψεις του, να διεισδύσει σε νέους τομείς, να κάνει καινούριες τομές και να ενσωματώσει τα αποτελέσματα άλλων επιστημών με τις οποίες δεν ασχολιόταν ο ίδιος ή να απαντήσει σε ζητήματα και ερωτήματα που προκύπταν απ' ευθείας από την οικονομική και πολιτική πάλη στα σωθικά της κοινωνίας.

Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό, ότι οι Μάρξ και Ενγκελς τροποποιούσαν ορισμένες γνώμες τους, διατηρώντας το κύριο, μετακινούνταν από μια θεματολογία σε μια άλλη, εκτιμούσαν επιστήμονες των πιο διαφορετικών κλάδων και μεθόδων, δεν θεωρούσαν σαν έγκλημα την επανεξέταση ζητημάτων που ίσως μόλις προηγούμενα να θεωρούσαν σαν ήδη λυμένα, ή ακόμα και αντιμετώπιζαν θετικά τώρα, θέσεις που είχαν απορρίψει προηγούμενα.

Ακόμα πιο χαρακτηριστικό είναι ότι όλοι οι επιφανείς διανοητές που τοποθέτησαν τον εαυτό τους στην γρμμή που διαπερνά την ιστορία της θεωρητικής σκέψης κάτω από τον όρο «μαρξισμός» και αργότερα «μαρξισμός-λενινισμός», δεν επανέλαβαν με πιστότητα το γράμμα της θεωρίας, αλλά προσπάθησαν να ξαναπιάσουν την ιστορική γραμμή προέλευσης που διασχίζει τον ίδιο τον μαρξισμό, να τον αντιμετωπίσουν μέσα από ένα σύστημα τομών, διαλεκτικά, μαρξιστικά και όχι σαν μια ακόμα θεωρητική κατασκευή που απλώς είναι λογικά ελκυστική.

Αντιμετώπισαν το μαρξισμό σαν μια θεωρία που απαιτεί και έχει τη δυνατότητα να αναπτυχθεί.

Οι Μπουχάριν και Λούξεμπουργκ προσπάθησαν να ξαναδιαβάσουν τα σχήματα αναπαραγωγής μέσα από τα προβλήματα της εξαγωγής του κεφαλαίου, στηριγμένοι στον Μάρξ αλλά ξαναδιαβάζοντας την κλασσική αστική πολιτική οικονομία, τους Ρικάρντο και Σμιθ. Οι Στούτσκα και Πασουκάνις προσπάθησαν να ερμηνεύσουν το δίκαιο μέσα από την διαδικασία παραγωγής και ανταλλαγής εμπορευμάτων ξαναδιαβάζοντας όχι μόνο το Κεφάλαιο αλλά και το ρωμαϊκό δίκαιο και τους Πανδέκτες του Ιουστινιανού.

Πριν απ' όλα υπάρχει το παράδειγμα του Λένιν, που προκειμένου να διατυπώσει με σύγχρονο τρόπο μια θεωρία της ριζοσπαστικής μετεξέλιξης της κοινωνίας, ξαναδιάβασε την διαλεκτική του Χέγκελ. Ένα έργο και ένα συγγραφέα που είχε απασχολήσει διεξοδικά τον Μάρξ. Και παρ' όλα αυτά δεν αρκέστηκε στη

μελέτη του έργου και της κριτικής του Μάρξ για τον Χέγγελ. Επί πέντε χρόνια, μακριά από την «καθημερινή πάλη» μελέτησε τον Χέγγελ και έγραψε τα «Φιλοσοφικά τετράδια».

Σύμφωνα με τα «μαρξιστικά πρότυπα» που έχουν διαμορφωθεί, ο Λένιν πρέπει να 'ταν ο πρώτος κατηγορούμενος ενός ορισμένου τύπου «λενινιστών», όχι μόνο γιατί «αμφισβήτησε» τον Μάρξ ξαναδιαβάζοντας τον Χέγγελ με την βοήθεια βέβαια των αντίστοιχων γνωστών σε κείνον έργων του Μάρξ, αλλά γιατί τόλμησε να διατυπώσει την άποψη, ότι όποιος δεν μελέτησε και δεν κατάλαβε τη λογική του Χέγγελ δεν μπόρεσε και δεν ήταν σε θέση να καταλάβει τον Μάρξ, όταν με κατηγορηματικό τρόπο διατυπώνει την θέση ότι «Αφορισμός: Δεν είναι δυνατό να κατανοήσει κανείς πλήρως το «Κεφάλαιο» του Μάρξ... χωρίς να μελετήσει και να κατανοήσει ΟΛΗ τη Λογική του Χέγγελ. Επομένως κανένας από τους μαρξιστές δεν κατάλαβε τον Μάρξ, αν και πέρασε μισός αιώνας!!»¹²

Η πείρα δείχνει ότι όχι μόνο η ανάπτυξη, αλλά και το ήδη κατακτημένο επίπεδο γνώσης απαιτούσε μελέτη της ιστορικής γραμμής διαμόρφωσής του.

Και τώρα τι γίνεται με τους μαρξιστές που διάβασαν μόνο εγχειρίδια ή με εγχειριδιακό τρόπο κατανόησαν τη συμπυκνωμένη γνώση; Που δεν διάβασαν την ιστορία που διασχίζει τη διαμόρφωση αυτής της γνώσης; Που δεν διάβασαν ποτέ Χέγγελ ή Ρικάρντο ή τους ουτοπιστές σοσιαλιστές και κομμουνιστές; Που δηλώνουν λενινιστές και ταυτόχρονα δεν δέχονται την πρακτική του Λένιν, την άποψή του για τον Χέγγελ, τη μοναδική μέθοδο που πρότεινε ο ίδιος για την «ανάγνωση» και κατανόηση του Μάρξ; Τι θα απαντήσουν στον εαυτό τους όταν θα ξαναδιαβάσουν τη θέση του Λένιν, ότι το επαναστατικό ρεύμα είναι «η συνέχιση του έργου του Χέγγελ και του Μάρξ» που απαιτεί τη «διαλεκτική επεξεργασία της ιστορίας της ανθρώπινης σκέψης»;¹³

Νομίζουμε ότι η απάντηση έχει γίνει πλέον ολοφάνερη. Όπως ο Μάρξ υπερβαίνει διαλεκτικά το μαρξισμό και επιτρέπει στον εαυτό του να αναπτύσσει την άποψή του μέσα από το ξαναδιάβασμα της ανθρώπινης γνώσης, κάτω από το πρίσμα της συσσωρευμένης πρακτικής των κοινωνικών αγώνων και των ανακαλύψεων και παραγωγικών εφαρμογών της επιστήμης, όπως οι επαναστάτες ηγέτες των μεγάλων απελευθερωτικών κινημάτων ξαναμελετούν την πείρα του εργατικού κινήματος, υπερβαίνουν τον Μάρξ μαρξιστικά, και όχι με την άρνησή του, ούτε με τον παπαγαλισμό και μετατροπή του σε άψυχη «θεωρητική μάζα», έτσι και στις σημερινές νέες συνθήκες επιβάλλεται να ξαναδιαβαστεί όχι μόνο ο μαρξισμός και αυτό που ονομάστηκε λενινισμός και να τα υπερβεί κανείς μαρξιστικά-λενινιστικά, αλλά και όλη η επιστημονική κληρονομιά, ό,τι αξιοποίησαν και μελέτησαν οι προηγούμενες γενιές κάτω από τη σημερινή οπτική γωνιά και εμπειρία, ώστε να ανακαλυφθούν μέσα στην ιστορική γωνιά και εμπειρία, ώστε

12. Β. Ι. Λένιν: Περίληψη του βιβλίου του Χέγγελ: «Η επιστήμη της λογικής», στο Άπαντα 5η έκδοση, τ. 29 σελ. 162. Βέβαια η μελέτη αυτού που εμείς ονομάζουμε «ιστορική γραμμή» δεν είναι εγγύηση της ορθότητας μιας άποψης, αλλά σίγουρο προαπαιτούμενο για μια τέτοια επιδίωξη.

13. Στο ίδιο, σελ. 131.

να ανακαλυφθούν μέσα στην ιστορική γραμμή εκείνες οι πλευρές και πτυχές που είναι ίσως σήμερα πιο επίκαιρες και «άμεσης χρήσης» απ' ό,τι σε μια άλλη περίοδο. Να κατανοηθούν οι θεματολογίες και αντιπαραθέσεις που δημιουργήθηκαν σε διαφορετικές εποχές, ώστε μέσα απ' αυτές να βρεθούν τα νήματα και των σημερινών αντιπαραθέσεων. Προκειμένου για τη συνέχεια που απαιτείται και την οποία προσπαθεί να παρκάμψει ένας δογματικός «ανανεωτισμός».

Ταυτόχρονα χρειάζεται να εντοπιστεί η μεταβλητή των θεματολογιών που προσαρμόζονται και αναπτύσσονται, όταν αλλάζουν τα κοινωνικά πλαίσια, που μπορούν να αποτελέσουν στοιχεία ασυνέχειας, γεγονός που δεν αντιλαμβάνεται ο σχολαστικισμός ή αλλιώς ο δογματισμός.

7. Μαρξισμός και ιστορική γραμμή

Η ανάγκη να ξανατοποθετηθεί κανείς στην ιστορία της θεωρίας και της ανθρώπινης σκέψης, τον προστατεύει από εκείνη την «υπεράσπιση» του μαρξισμού που τον «αδειάζει» και παρουσιάζει τις αδυναμίες των φορέων του, σαν ενδογενή αδυναμία του ίδιου του μαρξισμού και της ιστορικής γραμμής στην πάλη των τάξεων που εκπροσωπεί.

Ο μαρξισμός των κομμουνιστικών κομμάτων στον μεσοπόλεμο, ιδιαίτερα στη Σοβιετική Ένωση, υποστήριζε τον μαρξισμό σαν μια θεωρία που ήδη έχει πει ό,τι χρειαζόταν να ειπωθεί, δηλαδή άψυχα, δίνοντας τροφή και άλλοθι σε εκείνα τα αντιμαρξιστικά ρεύματα που υποστήριζαν ό,τι καινούριο είναι να ειπωθεί πρέπει να ειπωθεί εκτός μαρξισμού, αφού αυτός ό,τι είχε να πει το είπε. Έτσι ο μαρξισμός ταυτιζόταν με ένα ακίνητο ωραίο σώμα και η αναζήτηση του καινούριου σαν μια κατ' ανάγκη εγκατάλειψή του. Είναι ολοφάνερο ότι και οι δύο αυτές απόψεις αλληλοτροφοδοτήθηκαν.

Ο μαρξισμός σαν μια τελειωμένη άποψη, είτε μέσα από την γραφειοκρατική του εξύμνηση, είτε από την πολεμική του απόρριψη, συνοδευόταν και από μια δεύτερη μεθοδολογική υπονόμηση του, που οι συνέπειές της φάνηκαν σήμερα. Πρόκειται για τη μεταφυσική του αντιμετώπιση, όχι μόνο σαν το τέλος κάθε ανάπτυξης της θεωρίας αλλά όλο και περισσότερο και σαν η απαρχή της. Ό,τι υπήρξε πριν από τον μαρξισμό, θεωρούσαν οι εγχειριδιακοί οπαδοί του, είτε ότι αφομοιώθηκε μέσα στο μαρξισμό, κι άρα δεν είχε λόγο αυτοτελούς παρουσίας, είτε αποδείχθηκε λάθος, δεν μπόρεσε ή και δεν ήθελε να πραγματοποιήσει την κοινωνική αλλαγή, κι άρα δεν χρειαζόταν μελέτη, παρά μόνο «παρακολούθηση» για το πως το αξιοποιούσαν οι αντίπαλοι του μαρξισμού.

Μια τέτοια άποψη, απόκοβε το μαρξισμό από την ίδια την ιστορική γραμμή ανάπτυξής του. Ενώ τυπικά φαινόταν να τον υπερασπίζεται, ουσιαστικά τον οδηγούσε στην απομόνωση. Η παρουσίαση της μοναδικότητας του μαρξισμού γινόταν στο κενό. Το αποτέλεσμα είναι πλέον γνωστό. Η υποχώρηση του κινήματος και η κατάρρευση καθεστώτων που μιλούσαν για λογαριασμό του μαρξισμού οδήγησε σε κρίση και τον μαρξισμό και όλες τις απόψεις που διατυπώνονταν στο όνομά του, ακόμα και αν δεν είχαν άμεση οργανική, πολιτική και ιδεολογι-

κή σχέση με τους θεσμούς που κατέρρεαν.

Η υπεράσπιση του μαρξισμού, πιο σωστά η αναζωογόνηση και δημιουργική ανάπτυξη του δεν περνά μέσα από την απόκρυψη της αλήθειας. Αυτό που απαιτείται είναι να δείξουμε ότι μπορεί να καταρρέει η μία ή άλλη ερμηνεία του, όχι όμως η ιστορική γραμμή μέσα στην οποία ανήκει και της οποίας αποτελεί την σημαντικότερη μέχρι σήμερα τομή.

Παραδειγματικά, το αίτημα της ανακλητότητας δεν είναι ένα αίτημα που «καταρρέει» και πρέπει να εγκαταλειφθεί γιατί κατέρρευσε η δημοκρατία των σοβιέτ και είχε μετατραπεί από στοιχείο νέου τύπου δημοκρατίας σε τυπικό δικαίωμα της γραφειοκρατίας να εναλλάσσει τους εκπροσώπους της και να πραγματοποιεί νέους διορισμούς. Το αίτημα της ανακλητότητας είναι ένα αίτημα ανάπτυξης της δημοκρατίας που η ιστορία του δεν αρχίζει ούτε τελειώνει με την διεστρεβλωμένη εφαρμογή ενάντια στην ίδια του την ουσία, αλλά διατηρεί την επικαιρότητά του σε ανατολή και δύση, είναι αίτημα ορθολογικό, που απαιτήθηκε από κάθε προοδευτικό κίνημα, από τους μπολσεβίκους και τα κινήματα των συμβουλίων, τους γιακοβίνους και τη μεγάλη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Χάρρικτον, που στον 17ο αιώνα απαίτησε την ανακλητικότητα των αξιωματικών του στρατού, των δικαστικών και των πολιτικών. Το αίτημα αυτό έχει λοιπόν μια συνεχή επικαιρότητα εδώ και 350 χρόνια, δεν συνδέεται με την μία ή άλλη πονηρή επίκλησή του, με την διαστρεβλωμένη εφαρμογή του στην μια ή άλλη περίοδο. Αυτά μπορούν να αποτελούν στοιχεία εμπειρίας και να υπογραμμίζουν την ανάγκη περισσότερων προσδιορισμών για την εφαρμογή του αιτήματος, όχι όμως απόρριψής του. Η πορεία ωρίμανσής του περνά μέσα από τις καταχραστικές ή κουτσουρεμένες επιλύσεις και εφαρμογές, δεν γεννήθηκε όμως και πολύ λιγότερο δεν τέλειωσε μ' αυτές.

Και απ' αυτό το παράδειγμα, το συμπέρασμα είναι ένα και μοναδικό: επιτέλους, πρέπει να αντιμετωπιστεί ο μαρξισμός μαρξιστικά, δηλαδή σαν ένα ξεχωριστό στοιχείο της κίνησης της σκέψης και πρακτικής της ανθρωπότητας, σαν μια μεγάλη τομή μέσα στην ιστορική αυτή διαδρομή, πάντα όμως σαν συστατικό αυτής της πορείας. Ο μαρξισμός έχει την εσωτερική του ιστορία, κινείται σε ιστορικά πλαίσια, αποτελεί προϊόν και τομή μέσα σ' αυτή την ιστορία.¹⁴

Υπεράσπιση του μαρξισμού σημαίνει σήμερα, κατά τη γνώμη μας, υπεράσπιση όλης της ριζοσπαστικής δημοκρατικής και αργότερα αριστερής-σοσιαλιστικής άποψης και πρακτικής στην ιστορία της ανθρωπότητας. Υποστηρίζοντας αυτήν την γραμμή, ενάντια στην γραμμή της διατήρησης, συντήρησης και δεξιάς άποψης και πρακτικής, κατακτιέται ο γεωγραφικός χώρος, η θέση αποστασιοποίησης από «επιμέρους ιστορικές καταστροφές» και μη χρέωσης σ' αυτή την γραμμή (στη γραμμή των επαναστάσεων των δούλων και των μισθωτών εργατών, του Σπάρτακου, των γιακοβίνων και των μπολσεβίκων, του Ηράκλειτου και Επίκουρου, του Μάρξ και του Λένιν, της γαλλικής επανάστασης και του αγγλικού

¹⁴ Για την έννοια της τομής και την τομή που φέρνει ο μαρξισμός στην θεωρία, βλ. Ν. Κοτζιάς: Σημειώσεις πάνω στην σχέση Μάρξ-Χέγκελ, Επιστημονική Σκέψη αρ. τ. 4.

ριζοσπαστισμού) την χρεοκοπία της μιας ή άλλης πρακτικής που υλοποιήθηκε στο όνομα της μιας ή άλλης παραλλαγής της.

Υπερασπιζόμενος κανείς αυτή την γραμμή, όπως είναι φυσικό, υπερασπίζεται και ό,τι καλύτερο αναδείχθηκε στα πλαίσιά της, τον μαρξισμό. Έτσι τον υποστηρίζει, δίνοντάς του όχι μόνο ιστορικό βάθος, αλλά και τη γραμμή ιστορικής προέκτασής του, τα πλαίσια προοπτικής του, τον απομεταφυσικοίει και τον απαλλάσσει από ιδεαλιστικές αντιλήψεις για τη θέση του στην ιστορία. Ο προσδιορισμός της ιστορικής θέσης του μαρξισμού, αναδεικνύει την ιστορικότητά του, δηλαδή ότι δεν είναι ένα τυχαίο φαινόμενο, και ότι η τύχη του δεν συνδέεται με τα καθεστώτα της ανατολής, ότι η πάλη που εκφράζει, το ιστορικό πρόγραμμα που επιδιώκει να υλοποιήσει, παραμένει ένας χώρος προς κάλυψη, που η αναγκαιότητά του δεν αναιρείται. Ταυτόχρονα οι αρνητικές για το κίνημα εξελίξεις απαιτούν την επαναβεβαίωση της ύπαρξης αυτού του χώρου και την εκ νέου απόδειξη αυτής της αναγκαιότητας.

Όποιος θεωρεί κάτι τέτοιο σαν «άνευ λόγου», δεν έχει κατανοήσει την πολύ απλή αλήθεια ότι ο κόσμος της αριστεράς βρίσκεται σε κρίση ταυτότητας όχι μόνο όσον αφορά το μαρξισμό, αλλά και τις αξίες και τα ιδανικά, το ίδιο το νόημα του να 'σαι αριστερός και να αγωνίζεσαι στη βάση ενός αριστερού προγράμματος. Οι εργαζόμενοι πολίτες, και ακόμα περισσότερο οι νέοι, που δεν ανήκαν στην αριστερά, ακόμα πιο δύσκολα μπορούν να προσεγγίσουν ή να αποδεχθούν τη μέθοδο, τα θεωρητικά συμπεράσματα και το πολιτικό πρόγραμμα του μαρξισμού, σε οποιαδήποτε παραλλαγή του.

Μπροστά σ' αυτό το πρόβλημα τρεις είναι οι βασικοί δρόμοι επιλογής. Ο ένας, είναι ο δρόμος που πήραν πολλές ηγεσίες κομμουνιστικών κομμάτων, ιδιαιτέρως όσων ήταν στην εξουσία, να εγκαταλείψουν δηλαδή το μαρξισμό συνολικά, κι όχι μόνο τον «μαρξισμό» της δικής «τους» παραλλαγής. Έτσι αυτοαπαλλάχθηκαν από το δύσκολο καθήκον να στηρίζουν την ιστορική γραμμή στην οποία εντάσσεται ο μαρξισμός. Ακριβώς όπως και όσο τον κατάλαβαν, έτσι και τον εγκατέλειψαν. Η τάση αυτή κάνει την εμφάνισή της και σε κύκλους συγκεκριμένης ομάδας που έφυγε από το ΚΚΕ και επαναδιαπραγματεύεται την επανάκαμψή της σ' αυτό.

Ο δεύτερος είναι αυτός που εξακολουθεί να υποστηρίζει (έτσι τουλάχιστον το πιστεύει) το μαρξισμό, ακριβώς με τον ίδιο τρόπο που υποστηρίχθηκε και στο παρελθόν από τις προαναφερόμενες ηγεσίες, σαν ένα σύστημα δηλαδή βασικά δοσμένο χωρίς παρελθόν, που καταλήγει όμως να μην έχει και μέλλον. Κι αυτή η στάση αποτελεί μια εύκολη λύση, αφού αναμασά τα έτοιμα, νιώθοντας μάλιστα και ικανοποίηση. Η ακινησία κατανοείται σαν σταθερότητα σε αρχές, το βλέμμα στραμμένο στο παρελθόν θεωρείται σαν η εγγύηση της αποφυγής μελλοντικών λαθών.

Ο τρίτος¹⁵ δρόμος προσέγγισης είναι της διαλεκτικής υπέρβασης όσων ήδη

¹ 15. Τον οποίο επιχειρήσαμε να εφαρμόσουμε στη μελέτη μας για το Κράτος, μελέτη που ελπίζουμε να δει τη δημοσιότητα εντός του 1991.

υπάρχουν, δημιουργικής ανάπτυξης των κατακτημένων, μετά από κριτική αποτίμησή τους και άρνηση όσων σκουριασμένων κουβαλάνε. Διαλεκτική όμως άρνηση, σαν μια πείρα που αποτρέπει στην επανάληψή τους, δίνει το «δικαίωμα» τα λάθη που θα γίνονται να 'ναι πρωτότυπα, δηλαδή λάθη ανάπτυξης και όχι άγονη επανάληψη παλιών. Αυτό σημαίνει ανάμεσα στ' άλλα αποκατάσταση της θέσης της θεωρίας και της θεωρητικής πρακτικής, ξαναδιάβασμα της κληρονομιάς, γνωριμία με τις ανακαλύψεις, τους προβληματισμούς, τα θέματα και τα ερωτήματα του συνόλου των επιστημών καθώς και των διαφορετικών ρευμάτων.

8. Στοιχεία ενός δρόμου υπέρβασης της κρίσης της θεωρίας

Στις σημερινές δύσκολες συνθήκες, προκειμένου να αναπτυχθεί η υλιστική αντίληψη για την ιστορία, τη φύση, τη κοινωνία, το άτομο και τη θεωρία μέσα από την διαλεκτική τους κίνηση, είναι απαραίτητο να ξανασυσσωρευθεί και ανακατασκευασθεί θεωρητικά η πρακτική πείρα.

Το μεγάλο κίνημα θα προκύψει μέσα από τις πιο διαφορετικές μάχες, στα πιο διαφορετικά μέτωπα και πάνω σε μια ποικιλία θεμάτων και με φορείς πολλών «χρωμάτων». Θα δώσει πολλά ερεθίσματα, «εικόνες», συνειρμούς, πολλά εναύσματα για νέες σκέψεις και ιδέες στα πλαίσια της δοσμένης κοσμοθεωρίας.

Αυτά όλα είναι όροι και προϋποθέσεις ανάπτυξης της θεωρίας, αλλά σίγουρα δεν επαρκούν. Πρώτο γιατί απαιτείται η θεωρία να αποκτήσει τα κατάλληλα εργαλεία και μέθοδες, γνώσεις και ικανότητες, ώστε μέσα από την νέα εμπειρία να αντληθεί το «εν δυνάμει ορθό και απαιτηταίο». Και δεύτερο γιατί προκειμένου να αποκτήσει η θεωρία την ικανότητα να ανταποκριθεί στον πρώτο όρο, αλλά και ταυτόχρονα να εμπλουτίσει την ανθρώπινη πράξη μέσα από την διευρυμένη αναπαραγωγή της, πρέπει να 'ναι σε θέση να αφομοιώσει το σύνολο των δικών της επιτευγμάτων. Είναι αναγκαίο, να ανταποκριθούν απέναντι σε μια τέτοια «απαίτηση», πριν απ' όλα οι κοινωνικές επιστήμες, να αντλήσουν σκέψεις από τα πιο διαφορετικά ρεύματα στο εσωτερικό τους, αλλά και από τις σκέψεις, ερωτήματα και θεματολογίες που διατυπώνονται στους υπόλοιπους επιστημονικούς τομείς και κλάδους.

Το «καθήκον» είναι από μεθοδολογική άποψη διπλό: Αφομοίωση των απόψεων που υπάρχουν πάνω στο ίδιο το αντικείμενο σε άλλες σχολές και ρεύματα από την μια, και των σκέψεων των επιστημών που έχουν διαφορετικό αντικείμενο από την άλλη. Στόχος, ο μαρξισμός να καλύψει ζητήματα και θεματολογίες που επιστήμονες άλλων τομέων και φορείς διαφορετικών απόψεων μπόρεσαν να βάλουν. Δε νομίζουμε ότι εδώ χρειάζεται να πεισθεί ο οποιοσδήποτε ότι υπάρχουν στα πιο διαφορετικά ρεύματα ερευνητές με οξυδέρκεια, διεισδυτικότητα στη σκέψη και πρωτοτυπία στη σύλληψη του θέματος που μελετούν.

Ο μαρξισμός, όπως συμβάλαμε και εμείς στην διαμόρφωσή του, περιορίστηκε συχνά στην απόδειξη (συχνότατα η λέξη «απόδειξη» νοούμενη μόνο με εισαγωγικά) των αδυναμιών των απόψεων που επιρρεάζονταν από άλλο σύστημα ιδεών, ή απόκλιναν από την κοινωνική οπτική γωνιά που απαιτεί η ψυχή της διαλεκτι-

κής και του υλισμού. Συχνά η κριτική αυτών των αντιλήψεων γινόταν τίμια και με ορθότητα, στηριζόταν σε «δυνατά» επιχειρήματα. Όμως ταυτόχρονα διακρινόταν από μια πολύ σοβαρή αδυναμία: Στο όνομα των υπαρκτών κοινωνικά διαφορετικών συμφερόντων και των αδυναμιών της άλλης άποψης, της ορθής κριτικής που μπορεί να γινόταν σ' αυτή, χάνονταν τα καυτά ερωτήματα και τα νέα θέματα που αυτή εντόπιζε, ερωτήματα ουσιαστικά που τοποθετούνταν προς έρευνα και απάντηση. Έτσι δίνονταν απαντήσεις στη βάση του ήδη υπάρχοντος εξοπλισμού, γίνονταν «υπεράσπιση» του μαρξισμού, όμως αυτός δεν αναπτυσσόταν.

Όλοι οι μελετητές του μαρξισμού γνωρίζουν, ότι την ίδια του τη γέννηση και ανάπτυξη την οφείλει στην κριτική των ήδη υπαρκτών αστικών αντιλήψεων σ' όλους τους τομείς με τους οποίους καταπιάστηκε καθώς και του προεπιστημονικού σοσιαλισμού, της αφομοίωσης των θεμάτων στα οποία προσπαθούσαν να απαντήσουν όλα τα προηγούμενα ρεύματα, αναποδογυρίζοντας όχι μόνο την απάντηση, αλλά προηγούμενα και τα ίδια τα ερωτήματα και τον τρόπο τοποθέτησης των ερωτημάτων.

Είναι σαφές, παραδειγματικά, ότι η σχολή που εντόπιζε την ιδιαιτερότητα της Ελλάδας στην μη ανάπτυξη του καπιταλισμού στην χώρα¹⁶ έχει άδικο. Όμως στην απάντηση που ο μαρξισμός προσπάθησε να δώσει σ' αυτή τη σχολή, έχασε μαζί με την κριτική, καυτά ερωτήματα που αφορούσαν υπαρκτές ιδιομορφίες της ελληνικής κοινωνίας. Αυτό το ρεύμα πράγματι επικαλέστηκε τις ιδιομορφίες του ελληνικού καπιταλισμού προκειμένου να αρνηθεί τον καπιταλιστικό χαρακτήρα της ανάπτυξης, όμως ο μαρξισμός από την άλλη, στη προσπάθεια να αποδείξει τον καπιταλιστικό χαρακτήρα της ελληνικής κοινωνίας, έχασε τη δυνατότητα εμπλουτισμού της μελέτης του για τις ιδιαιτερότητες του ελληνικού καπιταλισμού.

Είναι ολοφάνερο λοιπόν, ότι για τη σημερινή ανάπτυξη του μαρξισμού απαιτείται η γνώση όλων των απόψεων που υπάρχουν πάνω στο κάθε φορά αντικείμενο θεωρητικής μελέτης, η απάντηση του συνόλου των ερωτημάτων που έχουν προκύψει για τη μαρξιστική θεωρία, όχι μόνο από τη δική της εσωτερική ανάπτυξη, αλλά και από τη δημιουργική αφομοίωση των ζητημάτων που μπαίνουν από τη πρακτική της θεωρίας στην ολότητά τους.

Ο μαρξισμός δεν γεννήθηκε και αναπτύχθηκε μόνο μέσα από την κριτική-διαλεκτική άρση της υπάρχουσας θεματολογίας στα ζητήματα της πολιτικής τακτικής και στρατηγικής, έστω και στη βάση των πρακτικών εμπειριών που συσσωρεύονταν. Έγινε επιστημονικός σοσιαλισμός, χάρη στο γεγονός ότι προσπάθησε να μεταφράσει σε κοινωνική αντίληψη το σύνολο των επιτευγμάτων των επιστημών από κάθε τομέα ανθρώπινης δραστηριότητας.

Η ίδια η ιστορία διαμόρφωσης του, είναι η ιστορία της αφομοίωσης διαφορετικών τομέων της επιστήμης. Από την φιλοσοφία στην πολιτική και την οικο-

16. Ο λόγος δεν γίνεται τόσο για την σχολή της «μητρόπολης-περιφέρειας», όσο για τις απόψεις των Τσουκαλά και σειρά μαθητών του, αναλυτικότερα βλ. Ν. Κοτζιάς: Η διαλεκτική του κράτους, τ. Ι.

νομία, από την ανάλυση της πολιτικής ιστορίας στην καταγωγή των ειδών, και από τον επιστημονικό σοσιαλισμό στην διαλεκτική της φύσης. Η πρόοδος στην ανάλυση της κοινωνίας και στην διατύπωση ιστορικών εναλλακτικών λύσεων ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την «κατάκτηση» των επιτευγμάτων κάθε άλλης επιστήμης.

Η ανάλυση των νόμων κίνησης της κοινωνίας απέκτησε πάρα πολλά εργαλεία και μέθοδες, χάρη στην γνωριμία του μαρξισμού με τις σύγχρονες θετικές επιστήμες της εποχής του, ιδιαίτερα στα φυσικομαθηματικά και τη χημεία, την γνώση των ανακαλύψεων του Μόργκαν και του Δαρβίνου. Δεν μπορεί λοιπόν να αναπτυχθεί ο μαρξισμός στον τομέα των κοινωνικών επιστημών, και σήμερα, χωρίς τη γνώση των «βημάτων» που γίνονται σ' όλες τις επιστήμες.

Το σύστημα των επιστημών είναι τέτοιο, που όταν σε ένα τομέα υπάρχει στασιμότητα, όταν δεν διαμορφώνονται νέα μέσα και δυνατότητες ανάπτυξης του, μπορεί να «δανειστεί» και αφομοιώσει αυτός ο τομέας, τα πιο προχωρημένα συστήματα και εργαλεία των επιστημών αιχμής στην συγκεκριμένη περίοδο.

Όταν ο μαρξισμός δεν αναπτύσσεται, ή έστω οι ρυθμοί του δεν είναι οι απαιτούμενοι για να ανταποκριθεί στην «ιστορική του θέση», τότε είναι απαραίτητο να ξαναδιαβάσει όλη την κληρονομιά του κριτικά, να ξαναδείξει τον πλούτο που σε μια άλλη στιγμή απέρριψε, να εμπλουτισθεί με ερωτήματα και θεματολογίες ακόμα και ανταγωνιστικών ρευμάτων, να ενσωματώσει στην κοινωνική έρευνα και αντίληψή του ό,τι καινούριο έχει να δώσει η ολότητα του συστήματος των επιστημών, να 'ναι με άλλα λόγια συλλογικός.

Δεν είναι τυχαίο ότι πολλές από τις σημαντικές σκέψεις που διατυπώθηκαν διαλεκτικά και μέσα από μια υλιστική αντίληψη για το γίνεσθαι προήλθαν από την ανάλυση επιμέρους θεμάτων, που συχνά πέρασαν απαρατήρητα για το «γενικό» μαρξισμό. Υπήρξαν βέβαια και περιπτώσεις συνειδητής αξιοποίησης ή έστω προσπάθειας σε μια τέτοια κατεύθυνση¹⁷. Στις πιο κραυγαλέες περιπτώσεις που δεν έγινε κάτι τέτοιο, κινήματα πέραν του μαρξισμού, «κατάλαβαν» πολιτικό χώρο με την ενασχόλησή τους με πλευρές της πραγματικότητας και την επιστημονική-θεωρητική τους έκφραση¹⁸.

Όμως το ζήτημα της σχέσης του μαρξισμού στον τομέα της πολιτικής επιστήμης με τα υπόλοιπα πεδία επιστήμης δεν είναι μόνο μια σχέση αφομοίωσης-ενσωμάτωσης των ήδη υπαρχόντων επιτευγμάτων τους, αλλά και παραγωγική.

Ο μαρξισμός για να αναπτυχθεί, απαιτείται να εντείνει αλλά και επεκτείνει τους δρόμους ανάπτυξης του από τα κάτω, δηλαδή μέσα από την διεύρυνση συγκεκριμένων φαινομένων με τα οποία δεν έχει ασχοληθεί μέχρι τώρα συστηματι-

17. Σ' αυτή τη κατεύθυνση προσπάθησε ο Ν. Πουλιαντζάς στο τελευταίο βιβλίο που έγραψε πριν πεθάνει, να ενσωματώσει σε μια θεωρία για το έθνος και το κράτος, συμπεράσματα από την αρχαιολογική μεθοδολογία, προσπάθεια που διατυπώθηκε μέσα από την θεωρία της «χρονοχωρικής μήτρας», βλ. Ν. Πουλιαντζάς: Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός, β' έκδοση, Αθήνα 1984, σελ. 133-165.

18. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση ήταν αυτή των θετικών επιστημών, των προβλημάτων της οικολογίας και του κινήματος των πρασίνων.

κά ή δεν έχει καν αντιληφθεί τη γενικότερη σημασία τους. Πολύ ενδιαφέρον και διδακτικό είναι απ' αυτή την άποψη η συζήτηση ανάμεσα στους Στούτσκα και Πασουκάνις στη δεκαετία του '20 πάνω στο πρόβλημα κράτους και δικαίου¹⁹ καθώς και οι μελέτες του Φουκώ πάνω στην ιστορία της τρέλας και της σεξουαλικότητας²⁰.

9. Ο θεωρησιακός «μαρξισμός»

Η ανάπτυξη της θεωρητικής σκέψης στην ελληνική κοινωνία συνολικά και του μαρξισμού ειδικότερα, απαιτεί την αυστηρή κριτική του σχολαστικισμού και ιδιαίτερα της θεωρησιακής αντιμετώπισης της πραγματικότητας. Η αρρώστια αυτή που διαπερνά μεγάλο τμήμα της αρθρογραφίας οπαδών του μαρξισμού, χαρακτηρίζεται από την ανικανότητα να δέσει αυτό που εκείνη θεωρεί σαν μαρξισμό με το κοινωνικό γίγνεσθαι, με τα ερωτήματα και τα θέματα που έχει να αντιμετωπίσει η πρακτική της θεωρίας σήμερα.

Χαρακτηρίζεται από σχολαστική παράθεση αποσπασμάτων, χωρίς καν σχολιασμό τους, που ο αναγνώστης δεν κατανοεί το λόγο παράθεσής τους. Δεν φέρνουν τη θεωρία ούτε ένα βήμα μπροστά, και τα θέματά τους όπως τα αντιμετωπίζουν, θα μπορούσε να τα συναντήσει κανείς σε πολλά περιοδικά του θεωρησιακού μαρξισμού στο εξωτερικό, δεν σχετίζονται ούτε με τις συζητήσεις που γίνονται ανάμεσα στους έλληνες μαρξιστές, ή τις γενικότερες επιστημονικές συζητήσεις, ούτε καν με όσα λέγονται και διατυπώνονται στα πανεπιστήμια και σ' άλλα μορφωτικά ιδρύματα.

Συχνά, δεν παίρνουν υπόψη τους ούτε καν την ελληνική βιβλιογραφία ή έστω την ξένη που 'χει μεταφραστεί και κυκλοφορεί στα ελληνικά, δεν απαντούν στα ερωτήματα που 'χουν οι αναγνώστες μιας τέτοιας θεματολογίας. Όχι σπάνια αδυνατεί κανείς να καταλάβει γιατί επιλέχθηκε αυτό και όχι ένα άλλο θέμα, μένοντας με την αίσθηση ότι πρόκειται για απλή επιλογή στη βάση κάποιων περιορισμένων γνώσεων που 'χει ο συγγραφέας και ο οποίος δεν αποσκοπεί να πάρει μέρος σε κάποιο διάλογο ή να βοηθήσει στην ανάπτυξή του, αλλά να παραθέσει ψυχρή «γνώση», πιο σωστά χρηστομάθεια.

10. Κρίση - Υπέρβαση - Δημοκρατισμός

Οι τομές στην θεωρία δεν πραγματοποιούνται παρά μόνο με τον δημοκρατικά οργανωμένο διάλογο και την συλλογικά οργανωμένη δημοκρατική πράξη.

Σύμφωνα με τη πείρα μας, τίποτα στη θεωρία δεν μπορεί να αναπτυχθεί με ομαδοποιήσεις χωρίς αρχές, συζητήσεις σαλονιών, συνεχή ενασχόληση με τις

19. Αναλυτικότερα για το ζήτημα βλ. το άρθρο του Χ. Κουτσουνάσιου: Πλευρές της θεωρητικής συζήτησης για το δίκαιο στην ΕΣΣΔ τη δεκαετία του 1920, στο: Επιστημονική Σκέψη, τ. 25, σελ. 58-67.

20. Βλ. Μ. Φουκώ: Ιστορία της τρέλας (1961), Αθήνα 1975 και Ιστορία της σεξουαλικότητας (1976).

αδυναμίες του ίδιου του παρελθόντος και τη δραστηριότητα τρίτων. Αυτά είναι απαραίτητα, όχι όμως σαν αυτοτελή-αυτονομημένα πεδία έρευνας, αλλά σαν στοιχείο μιας προβληματικής που διασχίζει το παρελθόν με μοναδικό στόχο να εντοπίσει τι από το σήμερα και το χθες μπορεί να χρησιμεύσει στο άνοιγμα του δρόμου για το αύριο.

Όποιοι προσπαθούν να επιβάλουν την λειψή τους γνώση σαν την μοναδικά αληθινή, αποδεικνύουν ένα συνεχές ταλέντο «νικηφόρας» εσωοργανωτικής επιβολής των θέσεων τους, ενώ ταυτόχρονα η προώθηση των ιδεών τους στην κοινωνία έχει όλο και μικρότερη ακτίνα επίδρασης²¹.

Το ίδιο συμβαίνει με όσους σαν ανάπτυξη του μαρξισμού αντιλήφθηκαν την προσχώρηση σε ήδη υπάρχουσες αστικές αντιλήψεις. Μια τέτοια προσχώρηση μπορεί μεν να τους έδωσε τη δυνατότητα επιβολής της άποψης τους μέσα στην αριστερά, και χάρη στην ολόπλευρη υποστήριξη της άλλης πλευράς, δεν οδηγεί όμως στην διεύρυνση της επιρροής των αριστερών ιδεών στην κοινωνία.

Δημοκρατικός διάλογος και πρακτική σήμερα ανάμεσα στους αριστερούς σημαίνει πριν απ' όλα δικαίωμα στη γνώση και την κριτική του καθένα, για τον καθένα, με τρόπο ανοικτό, ευθύ και όχι με κοτσομπολιό, υπονοούμενα, «ειδική ενημέρωση», μέθοδες δηλαδή που τις συναντά όλο και πιο συχνά κανείς, που είναι βαθιά άγονες και χωρίς καμία προοπτική, από δείγμα της κρίσης παραγωγής ορισμένων ανθρώπων και των αδιεξόδων τους που προσπαθούν να τα μετακυλίσουν σε τρίτους.

Χωρίς ήθος, ειλικρίνεια και ευθύτητα δεν μπορεί να υπάρξει εκείνος ο δημοκρατικά παραγωγικός διάλογος, που θα συμβάλλει στην ανασυγκρότηση ενός συνεχώς αναπτυσσόμενου μαρξισμού, μιας υλιστικής θεωρίας για την διαλεκτική κίνηση της πραγματικότητας.

Ο δημοκρατισμός απέναντι στην θεωρία μπορεί να 'ναι προϊόν μόνο μιας γενικής κουλτούρας δημοκρατικού διαλόγου, σεβασμού απέναντι στις ιδιαιτερότητες της θεωρίας και αυθεντικά μαρξιστικής στάσης απέναντι στην διανόηση.

Ο μαρξισμός είναι μια βαθιά δημοκρατική και ουμανιστική θεωρία. Ο τέτοιος χαρακτήρας του εκφράζεται και μορφοποιείται τόσο στους στόχους που επιδιώκει, όσο και στις μορφές και μέθοδες που χρησιμοποιεί. Χωρίς την ανάπτυξη της προσωπικότητας όσων συμμετέχουν στη συλλογική προσπάθεια ανάπτυξης σήμερα του μαρξισμού, χωρίς το δημοκρατισμό και τον αλληλοσεβασμό στην πρακτική της θεωρίας, την ανταλλαγή γνώμων και τη διατύπωση ισότιμων εναλλακτικών λύσεων δεν μπορεί να αναπτυχθεί ο μαρξισμός. Ο λόγος γίνεται για εκείνες τις συνθήκες που δεν υπήρξαν στους θεσμούς που διατεινόταν ότι θέλουν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη του μαρξισμού.

Οι πολιτικοί θεσμοί που «κινούνταν» στ' όνομα του μαρξισμού χαρακτηρίζονται όλοι (μικροί και μεγάλοι, παραδοσιακοί και πρόσφατα δημιουργηθέντες) από την προσπάθεια να χρησιμοποιείται ο κάθε παραγωγός ιδεολογίας, επιστή-

21. Όλοι όσοι ασχολήθηκαν με την πρακτική της θεωρίας, έχουν αρκετές εμπειρίες τόσο στο ΚΚΕ, όσο και στις πολύ μικρότερες οργανώσεις που προκύψαν από διασπάσεις και αποχωρήσεις από το ΚΚΕ.

μης και θεωρίας σαν η βιτρίνα για την κοινωνία όχι όμως σαν μια σκέψη οργανικά δεμένη τόσο στην διαμορφωση των εσωτερικών αντιλήψεων όσο και του συστήματος πολιτικών αντιλήψεων απέναντι στην κοινωνία.

Ο μαρξισμός δεν γινόταν αντιληπτός σαν μια θεωρία που δίνει νέα προοπτική και ανοίγει καινούριους δρόμους, αλλά σαν ένα συστηματοποιημένο άλλοθι που έπρεπε να αποδεικνύει την ορθότητα αυτού που ήδη υπάρχει. Να αποδεικνύει ότι το ζητούμενο ήδη υπάρχει και να μην αμφισβητεί ό,τι φτιάχτηκε είτε πριν 70 χρόνια, είτε πριν ένα, να εγκλωβίζει την προοπτική στην αναπαραγωγή του ήδη υπάρχοντος.

Σ' αυτά τα πλαίσια, μ' αυτή την λογική, στο όνομα ενός γραφειοκρατικοποιημένου μαρξισμού, απαγορευόταν ουσιαστικά η διατύπωση εναλλακτικών λύσεων και ο ουσιαστικός διάλογος πάνω σ' αυτές. Η «μαρξιστική θέληση» και η θέληση του θεσμού σαν σύνολο, καθώς και του κάθε ατόμου σαν μια ξεχωριστή οντότητα, θεωρήθηκαν από ορισμένους σαν ένα και το αυτό, χωρίς μεταξύ τους αντιφάσεις και διαφορετικότητες²².

Χαρακτηριστικά στο μεν ΚΚΕ ισοπεδώνονταν η διαφορετικότητα στο όνομα ενός γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού. Όποιος είχε άλλη γνώμη ήταν «περίεργος», «παράξενος» και συνεχώς «υπόπτος» κακών προθέσεων και «διανοουμενισμού». Ουσιαστικά ο διάλογος, στ' άλλα κόμματα σε ακόμα μεγαλύτερο και πιο αρνητικό βαθμό, θεωρήθηκε στην καλύτερη περίπτωση «αναγκαίο κακό προς αποφυγή. Η αντίληψη αυτή, με έναν άλλο όμως τρόπο, διαπερνά και τις ομάδες που φτιάχτηκαν μετά την αποχώρηση κατά διαστήματα σειράς στελεχών από το ΚΚΕ. Σ' αυτές η ουσιαστική απαγόρευση του διαλόγου εμφανίζεται με τη μέθοδο είτε της σιωπής γύρω από τις διαφορετικές γνώμες, είτε με την διαστρέβλωση των πραγματικών γεγονότων και καταστάσεων.

Πρόκειται για μια μέθοδο χωρίς ηθικό βάθος. Υπαρκτές διαφορετικότητες ισοπεδώνονται και εμποδίζονται να αναγνωριστούν με όλα τα μέσα, στ' όνομα ότι δεν υπάρχουν, ότι η επίλυσή τους είναι πρόφαση, ότι από πίσω βρίσκονται όχι ιδέες και αντιλήψεις αλλά μικρότητες και προσωπικά. Μιά τέτοια μέθοδος που προσπαθεί να συσκοτίσει τις διαφορές και τα θέματα που πρέπει να συζητηθούν, ουσιαστικά, έστω και αν γνωρίζει να κρύβει σχετικά τον αυταρχισμό της, αποκλείει κάθε ουσιαστική συζήτηση και απαγορεύει το δημοκρατικό διάλογο. Αφού πολύ πριν γίνει δυνατό να προσδιοριστεί η μέθοδος του διαλόγου, αμφισβητείται με όλα τα μέσα η σκοπιμότητά του, αλλά ακόμα και η ίδια η ύπαρξη αντικειμένου για μια τέτοια συζήτηση.

Ο αυταρχισμός απέναντι στη θεωρία, αξιοποιεί και το γεγονός του ετεροχρονισμένου χαρακτήρα της ανάπτυξης της. Όταν η θεωρία βρίσκεται σε κρίση, απαιτείται ένας ολόκληρος «κύκλος» πρακτικής εμπειρίας, ξαναδιαβάσματος και

22. Άποψη που κυριαρχούσε και ανάμεσα στις ηγεμονικές δυνάμεις της φεουδαρχίας. Την αντίληψη αυτή που διαπερνούσε τις κυρίαρχες κλειστές τάξεις (Stände) όσον αφορά το κράτος τις περιγράφει ο Χέγκελ στο κείμενό του: Το σύνταγμα της Γερμανίας (Die Verfassung Deutschlands (1802) στο: G.W.F. Hegel: Politische Schriften. Nachwort von J. Habermas, Frankfurt am Main 1966, σελ. 23-139, εδώ σελ. 74.

δημοκρατικού διαλόγου, προκειμένου να δημιουργηθούν οι όροι δυναμικής ανάκαμψής της. Όσοι δεν έχουν καταλάβει ούτε ένα τόνο από τους «νόμους» κίνησης της θεωρίας, προσπαθούν να τη «βιάσουν», να την μετατρέψουν για άλλη μια φορά σε υπηρέτρια των σκοπιμοτήτων της στιγμής, να τη αφυδατώσουν από κάθε ενεργό ρόλο να την μετατρέψουν σε εικόνισμα και σε άψυχα πολυσέλιδα κείμενα, σε «ζώνη» διαπραγμάτευσης και συναλλαγής.

Η θεωρία για να περάσει σε νέα φάση και να ανταποκριθεί στα καθήκοντα μιας νέας εποχής²³ χρειάζεται χρόνο, νηφαλιότητα, συλλογικότητα, γνώση των κατακτήσεων όλων των επιστημών, των ερωτημάτων που διατυπώνονται απ' όλα τα ρεύματα και των κύκλων θεμάτων που τα απασχολούν, υπέρβαση των θεσμών που την θέλουν υπηρέτρια των σκοπιμοτήτων των ηγεσιών τους.

Ας διατυπώσουμε το ζήτημα που βάλαμε στην αρχή του κειμένου μας αντίστροφα: Μια θεωρία της κρίσης της θεωρίας, είναι ουσιαστικά μια θεωρία της υπέρβασης της κρίσης της δοσμένης κάθε φορά θεωρίας, ένας δρόμος δημιουργικής ανάπτυξης του μαρξισμού.

23. Για το ζήτημα βλ. το άρθρο μας στο πρώτο τεύχος της «Διαλεκτικής», όπως και το αντίστοιχο του Ε. Μπιτσάκη, καθώς και το άρθρο της σύνταξης στο τέταρτο τεύχος της «Διαλεκτικής».

Απολιθωμένο δάσος, Μαξ Ερνστ, 1926.